

INFORMACIJA
O REZULTATIMA JAVNOG POZIVA ZA IZBOR AGENTA REGISTRACIJE
NACIONALNOG INTERNET DOMENA „.ME“ SA PREDLOGOM MODELA
UPRAVLJANJA NACIONALNIM INTERNET DOMENOM “.ME”

UVOD

Shodno Zaključku Vlade Crne Gore broj 07-350/23-2011/2 od 4. maja 2023. godine, Vlada je usvojila Informaciju o rezultatima pregovora između Ministarstva ekonomskog razvoja i turizma, u ime Vlade Crne Gore, i Agenta registracije domena “.me” kompanije “doMen” d.o.o., sa Izveštajem o finansijskim efektima Ugovora o Agentu registracije domena “.me” za 2022. godinu, zadužila Ministarstvo ekonomskog razvoja da sprovede postupak Javnog poziva za izbor Agenta registracije nacionalnog internet domena „.me“.

Komisija za raspisivanje i sprovođenje Javnog poziva za izbor Agenta registracije nacionalnog internet domena „.me“ razmotrila je stanje i okolnosti od značaja za nastavak sprovođenja predmetnog postupka, kao i rezultate pravne, tehničke i finansijske analize postojećeg modela upravljanja nacionalnim internet domenom „.me“.

Nacionalni internet domen „.me“ predstavlja resurs od posebnog javnog interesa, dio digitalne infrastrukture Crne Gore i kritičnu informacionu infrastrukturu od značaja za stabilnost, bezbjednost i digitalni suverenitet Crne Gore.

Nakon obnove nezavisnosti Crne Gore, ICANN (međunarodna organizacija odgovorna za upravljanje globalnim sistemom internet domena i IP adresa) je dodijelio nacionalni internet domen .me našoj državi, čime je formalno priznat njen digitalni identitet na globalnom nivou. Vlada je inicijalno delegirala tehničko rješenje Univerzitetu Crne Gore, čime je uspostavljen temeljni okvir za upravljanje ovim državnim resursom. Kasnije je kroz partnerstvo GoDaddy, Afilias i Me-Net formirana kompanija Domen d.o.o., koja je uspostavila globalni registry model upravljanja.

Iako u državnom vlasništvu, tehnička infrastruktura domena “.me”, trenutno se nalazi van teritorije Crne Gore. Registry backend i DNS infrastruktura su pod kontrolom kompanije Afilias/Identity Digital, dok su baze podataka i njihove replikacije smještene u Sjedinjenim Američkim Državama i Kanadi. Ovakav model obezbjeđuje primjenu međunarodnih standarda i visoku dostupnost, ali istovremeno znači da ključni tehnički elementi, baze podataka, DNS operacije i sigurnosni mehanizmi, nijesu dostupni u Crnoj Gori. To ukazuje na potrebu strateškog razmatranja dugoročnog modela upravljanja ovim državnim resursom, sa aspekta suvereniteta, sigurnosti i digitalne nezavisnosti.

Upravljanje nacionalnim internet domenom „.me” bilo je uređeno Ugovorom o agentu registracije nacionalnog internet domena „.me” iz 2028. godine, zaključenim između Vlade Crne Gore i kompanije „doMEN” d.o.o, kao i tri aneksa predmetnog ugovora zaključenim tokom trajanja ugovornog odnosa (2009, 2012, 2019). Aneksom II definisano je da Agent registracije ima pravo upravljanja domenom na period od 10 godina. Predmetni ugovor istekao je 31. marta 2023. godine.

Ministarstvo je tokom 2022. godine sprovelo analizu i pregovore sa kompanijom doMEN d.o.o. o produženju ugovora. Predloženo je produženje na 5 godina i povećanje udjela države sa 33% na 50%. Pregovori nijesu rezultirali dogovorom, nakon čega je predloženo raspisivanje javnog poziva.

Shodno Zaključku Vlade Crne Gore broj 07-350/23-2011/2 od 4. maja 2023. godine, Ministarstvo ekonomskog razvoja objavilo je 21. juna 2023. godine Javni poziv za izbor Agenta registracije nacionalnog internet domena „.me“.

Tokom trajanja postupka pokrenut je sudski spor, usljed čega je postupak po Javnom pozivu bio prekinut do okončanja sudskog postupka. Pravnosnažna presuda Apelacionog suda Crne Gore u korist Države Crne Gore donijeta je u decembru 2025. godine, čime su se stekli uslovi za ponovno razmatranje daljeg postupanja po Javnom pozivu.

U međuvremenu je protekao značajan vremenski period od raspisivanja Javnog poziva, tokom kojeg su nastupile izmijenjene pravne, regulatorne, tržišne, tehnološke i bezbjednosne okolnosti, koje je potrebno sagledati u kontekstu budućeg modela upravljanja nacionalnim internet domenom „.me“.

PRAVNI ASPEKT

U periodu nakon raspisivanja Javnog poziva preduzete su aktivnosti na usklađivanju nacionalnog zakonodavstva sa Direktivom EU NIS2, uključujući donošenje Zakona o informacionoj bezbjednosti („Službeni list CG“, novembar 2024), dok je Vlada Crne Gore 26. marta 2026. godine utvrdila Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o elektronskim komunikacijama, koji je u skupštinskoj proceduri donošenja, kojim se dodatno uređuju pitanja upravljanja nacionalnim internet domenom i vrši usklađivanje sa članovima 26-28 NIS2 direktive.

Na sjednici Komisije za izradu analize postojećeg stanja u vezi sa upravljanjem nacionalnim internet domenom „.me“, formiranoj shodno Zaključku Vlade Crne Gore br: 11-011/25-4982 od 29. decembra 2025.godine, razmotreni su pravni, tehnički i finansijski aspekti budućeg upravljanja domenom.

U okviru pravne analize ukazano je na pravni status nacionalnog internet domena „.me“, regulatorni okvir upravljanja domenom, pravne posljedice isteka ugovora i sudskog postupka, kao i pravni osnov za donošenje odluke o poništenju postupka po Javnom pozivu. Posebno je ukazano da tačka 13 Javnog poziva i tačka 5.12 Dokumentacije po Javnom pozivu predviđaju pravo Komisije da u svakom trenutku odustane od odlučivanja po Javnom pozivu ili oglasi postupak neuspjelim bez obaveze naknade učesnicima po bilo kom osnovu.

FINANSIJSKI ASPEKT

Finansijska analiza ukazala je da je upravljanje nacionalnim internet domenom „.me“ u prethodnom periodu ostvarilo značajne prihode, kako za operatora registra tako i za Budžet Crne Gore. Konstatovano je da su ukupni prihodi ostvareni registracijom domena „.me“ u periodu 2008.-2025. godine iznosili preko 114 miliona eura, dok je po osnovu raspodjele prihoda u Budžet Crne Gore uplaćeno preko 41 milion eura, što potvrđuje značajan finansijski i razvojni potencijal ovog nacionalnog resursa.

Model upravljanja domenom „.me“ obezbjeđuje stabilne prihode za državu, ali istovremeno generiše znatno veću ukupnu ekonomsku korist za privatnog agenta i njegove (pretežno strane) vlasnike, uz relativno ograničeno učešće države u ukupnom profitu (oko 35–36% ukupnih prihoda i oko četvrtine dobiti kroz domaćeg partnera).

TEHNIČKI ASPEKT I PREDLOG MODELA UPRAVLJANJA NACIONALNIM INTERNET DOMENOM .ME

Tehnička analiza ukazala je na strateški značaj domena „.me“ za Crnu Goru u kontekstu digitalnog suvereniteta, sajber bezbjednosti i međunarodne prepoznatljivosti, kao i na izazove

postojećeg modela upravljanja koji se u značajnoj mjeri oslanja na infrastrukturu i tehničke servise van Crne Gore. Analizirani su mogući modeli budućeg upravljanja domenom, pri čemu je kao optimalan prepoznat model koji podrazumijeva dominantnu institucionalnu kontrolu države nad ključnim elementima upravljanja domenom, uz mogućnost korišćenja određenih eksternih tehničkih servisa u tranzicionom periodu. Upravljanje ovim resursom zahtijeva visok nivo tehničke pouzdanosti, bezbjednosti i usklađenosti sa međunarodnim standardima koje definišu ICANN i IANA, kao i jasno definisan balans između državne kontrole i operativne stabilnosti globalne DNS infrastrukture.

U tom smislu, razmatraju se tri tehnički izvodljiva modela upravljanja nacionalnim internet domenom “.me”:

Opcija A - samostalno upravljanje domenom “.me”

Ova opcija podrazumijeva da država samostalno uspostavlja i upravlja kompletnom tehničkom infrastrukturom registra, uključujući registry platformu, DNS infrastrukturu sa globalnom Anycast mrežom, DNSSEC sistem, EPP komunikaciju, WHOIS/RDAP servise, kao i sve sigurnosne i disaster recovery mehanizme. Ovaj model obezbjeđuje najviši nivo digitalnog suvereniteta i potpunu kontrolu nad podacima i infrastrukturom. Međutim, zahtijeva značajna kapitalna ulaganja, dug period razvoja, kao i visok nivo specijalizovanih tehničkih kapaciteta koji trenutno nijesu u potpunosti dostupni na nacionalnom nivou, što ga čini operativno najzahtjevnijom opcijom.

Opcija B – Uspostavljanje hibridnog suverenog modela upravljanja domenom “.me”

Ova opcija podrazumijeva da država zadržava kontrolu nad ključnim funkcijama registra, uključujući bazu podataka, politiku registracije domena, DNSSEC upravljanje i odnose sa registrarima, dok se operativni infrastrukturni servisi, kao što su globalna Anycast DNS mreža, DDoS zaštita, escrow i disaster recovery sistemi, povjeravaju specijalizovanim međunarodnim partnerima. Ovaj model predstavlja optimalan balans između očuvanja digitalnog suvereniteta i obezbjeđenja visoke tehničke pouzdanosti. Omogućava bržu implementaciju, niži operativni rizik i korišćenje globalno provjerenih infrastrukturnih kapaciteta, uz zadržavanje strateške kontrole države nad sistemom.

Opcija C - Potpuni outsourcing registry backend-a (Managed Registry Service)

Ova opcija podrazumijeva da država zadržava regulatornu i upravljačku funkciju, dok se kompletan tehnički dio sistema – uključujući registry platformu, DNS infrastrukturu, DNSSEC, monitoring i sigurnosne servise – povjerava eksternom međunarodnom operatoru. Ovaj model omogućava najbržu implementaciju i najmanji operativni rizik, uz oslanjanje na već izgrađenu globalnu infrastrukturu i ekspertske kapacitete. Istovremeno, ovaj pristup podrazumijeva viši stepen zavisnosti od eksternog partnera i niži nivo direktne tehničke kontrole države nad infrastrukturom.

Na osnovu izvršene tehničke analize, Opcija A predstavlja dugoročno optimalno rješenje sa aspekta suvereniteta, ali u postojećim infrastrukturnim i kadrovskim uslovima nije realno izvodljiva u kratkom i srednjem roku. Opcija C omogućava najbržu operativnu implementaciju, ali uz značajno ograničenje nivoa državne kontrole nad infrastrukturom.

Shodno navedenom, zaključak je da Opcija C predstavlja najbrži i operativno najmanje rizičan način da država preuzme kontrolu nad domenom .me, jer zahtijeva minimalne tehničke kapacitete u početnoj fazi, a najveći dio kompleksnih operacija preuzima iskusni međunarodni partner. Upravo zbog toga ovaj model može poslužiti kao efikasno tranziciono rješenje ka modelu većeg stepena suverenosti, kakav je Opcija B, ali jednako tako može funkcionisati i

kao dugoročno rješenje – pod uslovom da su ugovori, nadzor i vlasništvo nad podacima jasno i strogo definisani.

Suština uspjeha ove opcije leži u snažnoj državnoj kompaniji koja preuzima ulogu formalnog operatora i regulatora, dok se tehnički dio povjerava eksternom partneru. Da bi model funkcionisao bez rizika, neophodno je da država zadrži puno vlasništvo nad svim podacima, da ugovori budu precizni i detaljni, te da se obezbijedi kontinuirani nadzor nad radom partnera.

Operativne funkcije ove državne kompanije obuhvataju upravljanje politikama registra, nadzor nad radom registry operatora, vođenje ugovornih odnosa sa registrarima, kao i obezbjeđivanje usklađenosti sa ICANN i IANA pravilima. Pored toga, kompanija mora voditi računa o finansijskom upravljanju, bezbjednosnom nadzoru, regulatornoj kontroli i zaštiti javnog interesa. Na taj način država zadržava stratešku kontrolu, dok tehnički dio ostaje u rukama specijalizovanog partnera koji obezbjeđuje stabilnost, dostupnost i sigurnost sistema.

ZAKLJUČAK

Komisija za raspisivanje i sprovođenje Javnog poziva za izbor Agenta registracije nacionalnog internet domena „.me“ održala je 8. maja 2026. godine sastanak na kojem je razmotrila sve relevantne okolnosti i jednoglasno ocijenila da su nastupile bitno izmijenjene okolnosti u odnosu na vrijeme raspisivanja Javnog poziva, zbog čega dalji nastavak sprovođenja postupka po uslovima i okolnostima iz 2023. godine ne bi obezbijedio adekvatnu zaštitu javnog interesa, regulatornih zahtjeva, pitanja sajber bezbjednosti i planiranog novog modela upravljanja nacionalnim internet domenom „.me“ kao kritičnom informacionom infrastrukturom.

Pravni osnov za poništenje Javnog poziva proizilazi iz tačke 13 Javnog poziva - „Komisija zadržava pravo da u svakom trenutku odustane od odlučivanja po Javnom pozivu ili oglasi postupak neuspjelim, bez obaveze naknade učesnicima po bilo kom osnovu“ i tačke 5.12 Dokumentacije - „Komisija ima pravo da obustavi postupak ili ga proglasi neuspjelim, bez obaveze naknade učesnicima“. U Prilogu 7 (Prijava ponuđača) ponuđači su se izričito odrekli prava na prigovor po ovom osnovu. Uvažavajući činjenicu da dostavljene ponude, usljed protoka vremena i izmijenjenih okolnosti, više ne ispunjavaju formalne uslove propisane Javnim pozivom i Dokumentacijom po Javnom pozivu, uključujući važenje instrumenata finansijskog obezbjeđenja.

Na osnovu ovih odredbi, uvažavajući činjenicu da dostavljene ponude, usljed protoka vremena i izmijenjenih okolnosti, više ne ispunjavaju formalne uslove propisane Javnim pozivom, uključujući važenje instrumenata finansijskog obezbjeđenja, Komisija je jednoglasno ocijenila da postoji čvrst pravni osnov za poništenje Javnog poziva i predložila Vladi Crne Gore da poništi predmetni postupak.

U narednom periodu potrebno je pristupiti definisanju novog institucionalnog i operativnog modela upravljanja nacionalnim internet domenom „.me“, uz obezbjeđenje kontinuiteta stabilnog i bezbjednog funkcionisanja domena, zaštite javnog interesa, usklađivanja sa regulatornim i bezbjednosnim zahtjevima, kao i jačanja institucionalne kontrole države nad upravljanjem kritičnom informacionom infrastrukturom.

Sastavni dio ove Informacije čine pravna, tehnička i finansijska analiza upravljanja nacionalnim internet domenom „.me“, sačinjene od strane angažovanih stručnih konsultanata, kao i Zapisnik sa sedmog sastanka Komsije za raspisivanje i sprovođenje Javnog poziva za izbor agenta registracije nacionalnog internet „.me“ domena.

VLADA CRNE GORE
MINISTARSTVO EKONOMSKOG RAZVOJA

PRAVNA ANALIZA

o stanju u upravljanju nacionalnim internet domenom „.me“

sa analizom posljedica pravosnažne presude Apelacionog suda Crne Gore PŽ
br. 529/25 od 05.12.2025. godine

Autor: Ilija Mašanović

Podgorica, maj 2026. godine

UVODNE NAPOMENE

Ova Informacija pripremljena je za potrebe Vlade Crne Gore, na zahtjev Ministarstva ekonomskog razvoja, a u kontekstu činjeničnog i pravnog stanja koje je nastupilo nakon pravosnažnog okončanja sudskog spora pred Apelacionim sudom Crne Gore i u svjetlu potrebe za definisanjem daljih aktivnosti u predmetu izbora agenta registracije.

Informacija obrađuje tri međusobno povezana pitanja: (1) pravne posljedice pravosnažnog utvrđenja prestanka važenja Ugovora o agentu registracije domena „.me“ zaključenog sa kompanijom doMEn d.o.o.; (2) pravnu argumentaciju i regulatorni okvir za poništenje Javnog poziva broj: 0130205-350/23-3953 od 21. juna 2023. godine, sa procjenom procesnih rizika u odnosu na dva prijavljena ponuđača; i (3) potrebu za strateškom revizijom modela upravljanja .me domenom u svjetlu opredjeljenja Vlade Crne Gore za preuzimanje upravljanja kritičnom infrastrukturom kroz osnivanje državnog entiteta.

I. PRAVNE POSLJEDICE PRAVOSNAŽNOG UTVRĐENJA PRESTANKA UGOVORA

1. Hronologija ugovornog odnosa i sudskog postupka

Pravni odnos između Vlade Crne Gore i kompanije doMEn d.o.o. uspostavljen je nakon Javnog poziva broj 11-9096 od 14. novembra 2007. godine, zaključenjem Ugovora o agentu registracije domena „.me“ broj 11-1149 od 08.02.2008. godine, sa kompanijom doMEn d.o.o. Podgorica koju su osnovali konzorcijalni članovi GoDaddy.com Inc., Afilias Limited (sada Identity Digital) i d.o.o. MENET. Ugovor je tri puta dopunjavan aneksima: Aneksom I broj 11-1149/4-08 od 12.12.2009. godine, Aneksom II broj 04-3622 od 24.07.2012. godine, kojim je rok važenja ugovora produžen sa originalnih pet godina na dodatnih deset godina, do 31.03.2023. godine i Aneksom III broj 346-219/2019-1 od 16.09.2019. godine.

Po isteku ugovornog roka, doMEn d.o.o. je pred Privrednim sudom Crne Gore pokrenuo postupak poslovne oznake P.br. 477/23 protiv Države Crne Gore kao druge ugovorne strane, radi utvrđivanja da je prethodno pomenuti osnovni ugovor zajedno sa pomenutim aneksima i dalje na pravnoj snazi i da proizvodi pravno dejstvo od 21.03.2023. godine. Predmetni Sudski postupak je tekao u sljedećim fazama: (i) prvostepena presuda Privrednog suda Crne Gore od 17.01.2024. godine kojom je odbijen tužbeni zahtjev tužioca kao neosnovan; (ii) presuda Apelacionog suda Crne Gore Pž br. 99/24 od 07.03.2024. godine kojom je ukinuta prvostepena presuda i predmet vraćen na ponovno odlučivanje; (iii) presuda Privrednog suda Crne Gore P.br. 155/24/23 od 09.10.2025. godine, u ponovnom postupku, kojom je ponovo odbijen tužbeni zahtjev tužioca kao neosnovan; (iv) presuda Apelacionog suda Crne Gore Pž br. 529/25 od 05.12.2025. godine, kojom je odbijena žalba tužioca i potvrđena prvostepena presuda.

Presuda Apelacionog suda Crne Gore Pž br. 529/25 od 05.12.2025. godine je pravosnažna i izvršna, a sudski spor je time okončan u redovnom sudskom postupku.

2. Suštinski sadržaj pravosnažnih sudskih odluka

Privredni sud Crne Gore je u presudi P br. 155/24/23 od 09.10.2025. godine, koju je Apelacioni sud Crne Gore potvrdio presudom Pž br. 529/25 od 05.12.2025. godine, utvrdio sljedeće pravno i činjenično stanje: tužilac „doMEn“ d.o.o. nije pravilno i formalno-pravno obavijestio Vladu Crne Gore o namjeri produženja ugovora, niti je dostavio ugovorom precizirano obavještenje na propisanu adresu nadležnog ministarstva, na crnogorskom jeziku kako je predviđeno osnovnim ugovorom iz 2008. godine. Sud je takođe utvrdio da e-mail koji je upućen sa adrese Američke privredne komore (AmCham) nema karakter službenog obavještenja, niti je tužilac dostavio dokaze o uredno izvršenoj komunikaciji sa Vladom, kabinetom predsjednika Vlade ili nadležnim ministarstvom.

Dakle, sud je zasnovao odluku na principu bona fides (principu savjesnosti, poštenja i dobrih običaja, sadržanim u članovima 12 i 21 Zakona o obligacionim odnosima) koji podrazumijeva da se ugovorna obavještenja dostavljaju na ugovorom predviđen način. Teret dokazivanja bio je na tužiocu, koji nije dokazao svoje tvrdnje o urednom izvršenju ugovorom precizirane obaveze obavještanja Vlade Crne Gore o namjeri produženja ugovora.

Presudom je u suštini utvrđeno da je Ugovor o agentu registracije domena „.me“ prestao da važi 31.03.2023. godine, istekom ugovornog roka, bez nastupanja uslova za njegovo produženje, jer tužilac nije ispunio formalne pretpostavke iz čl. 8 osnovnog ugovora i Aneksa II Ugovora.

3. Status faktičkog izvršavanja poslova nakon 31.03.2023.

Posebno je važno istaći da je osnovnim ugovorom predviđena obaveza agenta registracije, da u slučaju da ne dođe do produženja predmetnog ugovora, nastavi pružati svoje usluge pod istim uslovima do izbora novog agenta, ali ne duže od šest mjeseci, a koja obaveza nije mijenjana pomenutim ankesima ugovora. Shodno navedenom, ovaj rok od šest mjeseci računa se od 31.03.2023. godine kao dana isteka ugovora, a ne od pravosnažnog okončanja sudskog postupka, na osnovu čega proizilazi da je ugovorna obaveza tehničkog kontinuiteta od strane „doMEn“ d.o.o. istekla 30.09.2023. godine.

Iz prethodne analize proizilazi pravno značajan zaključak: od 01.10.2023. godine pa do dana sačinjavanja ove analize, „doMEn“ d.o.o. obavlja poslove agenta registracije nacionalnog internet domena .me bez postojanja bilo kakvog pravnog osnova, ni ugovornog niti zakonskog, već je riječ o faktičkom, a ne pravnom režimu upravljanja, što sa pravne tačke gledišta predstavlja anomaliju koja ne smije biti dugotrajna i koja Vladi nameće obavezu hitnog djelovanja u cilju njenog otklanjanja.

Ovaj faktički režim stvara određene specifične pravne odnose koje treba pravilno kvalifikovati. Pravna kvalifikacija koja se, shodno crnogorskom zakonodavstvu, nameće za predmetnu situaciju je institut posloводства bez naloga iz čl. 227–232 Zakona o obligacionim odnosima, po kojem „doMEn“ d.o.o. obavlja poslove za račun Crne Gore bez ugovornog ili zakonskog ovlašćenja, sa pravom na naknadu razumnih troškova i nužnih izdataka, ali bez prava na ugovorenu proviziju iz ugovora koji je prestao da važi. Sve novčane prestacije koje su strane razmijenile nakon 30.09.2023. godine podliježu pravilima o sticanju bez osnova (čl. 217–226 Zakona o obligacionim odnosima). Prednje je saglasno i sa mišljenjem Zaštitnika imovinsko pravnih interesa Crne Gore od 23.12.2025. godine, koje je sadržano u dostavljenoj dokumentaciji.

4. Pravne posljedice po Vladu Crne Gore

Prestanak ugovora i okončanje sudskog spora donose Vladi Crne Gore jasnu pravnu poziciju, odnosno Vlada nije ugovorno vezana prema „doMEn“ d.o.o., nije obavezna da nastavi dosadašnju saradnju ni pod kojim uslovima i može slobodno donijeti stratešku odluku o budućem modelu upravljanja .me domenom, uključujući i odluku o osnivanju državnog entiteta koji će preuzeti upravljanje.

Iz navedenog proizlazi imperativ hitnog formalnog regulisanja prelaznog stanja od strane Vlade Crne Gore, kojim će se odrediti pravna priroda nastavka tehničkog rada „doMEn“ d.o.o. kao privremene mjere zaštite javnog interesa do eventualnog (zavisno od odluke Vlade Crne Gore) uspostavljanja novog modela upravljanja, a ne kao nastavka starog ili stvaranja novog ugovornog odnosa.

Prednje naročito imajući u vidu činjenicu da Vlada Crne Gore redovno prima novčane uplate od „doMEn“ d.o.o. po istim procentualnim parametrima kao u prestalom ugovoru, dok su sa druge strane kritična infrastruktura i podaci u posjedu privatnog entiteta bez bilo kakvog pravnog osnova i sa kojim Vlada Crne Gore kao nosilac javnopravnih ovlašćenja koja kao takva ima obavezu da preduzme mjere i radnje na zaštiti kritične infrastrukture i podataka, pri ovakvom činjenično pravnom stanju ne posjeduje nikakve mehanizme za ispunjavanje ovakve obaveze.

Saglasno navedenom, preporučuje se da Vlada Crne Gore usvoji zaključak o potrebi regulisanja privremenog režima zaštite javnog interesa, a u svjetlu pravnih posljedica povodom pravosnažnosti presude Apelacionog suda i prestanka važenja predmetnog Ugovora na dan 31.03.2023. godine, te kvalifikuje nastavak tehničkog rada „doMEn“ d.o.o. kao privremenu mjeru zaštite javnog interesa, bez stvaranja novog ugovornog odnosa, a u vidu iniciranja pregovora sa doMEn d.o.o. radi zaključenja kratkoročnog tranzicionog sporazuma a u cilju obezbjeđenja tehničkog kontinuiteta funkcionisanja nacionalnog domena do trajnog rješavanja aktuelnog stanja.

Tranzicioni akt trebao bi sadržati: (i) izričitu konstataciju da je riječ o privremenom aranžmanu radi obezbjeđenja tehničkog kontinuiteta i da ne predstavlja produženje ili obnavljanje prestalog Ugovora; (ii) povoljnijim finansijskim parametrima u korist Vlade Crne Gore u odnosu na prestali ugovor; (iii) jasnim mehanizmima nadzora od strane Ministarstva ekonomskog razvoja i nadležnih institucija (Agencija za sajber bezbjednost); (iv) obavezom „doMEn“ d.o.o. da omogući uredan tehnički transfer baze podataka, DNS infrastrukture i ostalih tehničkih komponenti prema eventualno novom državnom entitetu kojem će biti povjeren na upravljanje domen .me po isteku tranzicionog perioda; i (v) jasnom klauzulom za izlazak iz pomenutog tranzicionog sporazuma za slučaj ranijeg uspostavljanja novog modela upravljanja. Ovaj model pruža najveću operativnu sigurnost, ali zahtijeva pregovarački proces i saglasnost „doMEn“ d.o.o.

II. PRAVNA ARGUMENTACIJA ZA PONIŠTENJE JAVNOG POZIVA

1. Sui generis priroda postupka

Javni poziv broj 0130205-350/23-3953 od 21. juna 2023. godine, raspisan je na osnovu Zaključka Vlade Crne Gore broj 07-350/23-2011/2 od 4. maja 2023. godine, a u skladu sa Pravilnikom o načinu i postupku registracije i upotrebe domena ispod nacionalnog internet domena Crne Gore .me (Sl. list CG, br. 43/14 i 67/18). Ovaj postupak ima karakter sui generis postupka, što znači da se na njega ne primjenjuju opšta pravila o javnim nabavkama niti opšta pravila o raspolaganju državnom imovinom.

Konkretno, na predmetni postupak se ne primjenjuju: Zakon o javnim nabavkama Crne Gore (Sl. list CG, br. 74/19), jer predmet postupka (izbor agenta registracije nacionalnog internet domena) nije javna nabavka u smislu člana 2 tog zakona; niti Zakon o državnoj imovini Crne Gore (Sl. list CG, br. 21/09 i 40/11), jer se ne radi o raspolaganju državnom imovinom u klasičnom smislu. Pravni režim postupka definisan je isključivo Pravilnikom o registraciji domena .me i sadržinom samog Javnog poziva i Dokumentacije po Javnom pozivu, koji čine lex specialis okvir.

Posljedica ovakve sui generis prirode postupka je da nadležnost Komisije za zaštitu prava u postupcima javnih nabavki ne postoji, a da se nadležnost suda i pravna sredstva određuju po tački 5.13 Dokumentacije po Javnom pozivu, odnosno da je po ovom pitanju mjerodavno pravo Crne Gore, a nadležni su isključivo sudovi Crne Gore.

2. Domaći regulatorni okvir kao osnov za poništenje

2.1. Zakon o elektronskim komunikacijama

Zakon o elektronskim komunikacijama Crne Gore („Sl. list CG" br. 100/24 od 18.10.2024. godine) predstavlja osnovni okvir koji uređuje upravljanje nacionalnim internet resursima, uključujući i nacionalni internet domen. Zakon eksplicitno predviđa da je upravljanje nacionalnim internet domenom .me pitanje od javnog interesa, što znači da Vlada Crne Gore ima ne samo pravo nego i obavezu da svoje aktivnosti u ovom domenu vodi rukovodeći se isključivo principom zaštite javnog interesa.

Kvalifikacija upravljanja nacionalnim domenom kao djelatnosti od javnog interesa potkrepljuje pravnu argumentaciju za poništenje Javnog poziva, pa ukoliko Vlada utvrdi da je postojeći javni poziv strukturiran na način koji ne obezbjeđuje optimalnu zaštitu javnog interesa, ona ne samo da može, nego mora preduzeti korake za njegovu reviziju.

2.2. Zakon o informacionoj bezbjednosti i status kritične infrastrukture

U skladu sa Zakonom o informacionoj bezbjednosti Crne Gore, nacionalni internet domen .me se nalazi na Listi kritične infrastrukture Crne Gore. Nadležnost u ovom domenu povjerena je Ministarstvu javne uprave i Agenciji za sajber bezbjednost.

Status kritične infrastrukture ima fundamentalne pravne implikacije na konkretnu situaciju. Naime, kritična infrastruktura je, po definiciji koja predstavlja i jedno od osnovnih načela, infrastruktura čije neprekidno i sigurno funkcionisanje predstavlja imperativ državne i ekonomske sigurnosti. To znači da država mora imati pristupne mehanizme kontrole i nadzora nad takvom infrastrukturom, što je u koliziji sa modelom u kojem je upravljanje povjereno isključivo komercijalnom entitetu sa dominantnim učešćem stranog kapitala, bez efikasnih mehanizama državne kontrole.

Imajući u vidu da je nakon presude Apelacionog suda Crne Gore potvrđeno da nacionalni domen .me trenutno funkcioniše u faktičkom a ne u pravnom režimu upravljanja, jasno je da postojeći aranžman nije usaglašen sa standardima zaštite kritične infrastrukture shodno važećem Zakonu o informacionoj bezbjednosti, a u koji zakon je djelimično implementirana Direktiva EU NIS2, što znači da je neophodno u što kraćem roku pravno regulisati upravljanje domenom .me radi usklađivanja postojećeg stanja sa pomenutom direktivom. Zaštitnik imovinsko-pravnih interesa Crne Gore je u svom mišljenju iz 2024. godine eksplicitno ukazao da je privredno društvo „doMEEn" d.o.o. u posjedu kritične infrastrukture pri čemu je osnov posjeda upitan, što dodatno potkrepljuje urgentnost regulatornog djelovanja.

3. Međunarodni i ICANN regulatorni okvir

Internet Corporation for Assigned Names and Numbers (ICANN) je 25. septembra 2007. godine delegirao Crnoj Gori nacionalni internet domen .me, na osnovu odluke o delegaciji od 11. septembra 2007. godine. Po fundamentalnim ICANN principima izloženim u dokumentu Principles and Guidelines for the Delegation and Administration of ccTLDs (GAC ICANN), postoji princip subsidijarnosti po kojem politiku ccTLD-a postavlja lokalna država (u ovom slučaju Vlada Crne Gore), kao i princip državnog suvereniteta nad nacionalnim resursom internet domena.

ICANN/IANA regulativa eksplicitno prepoznaje ulogu nacionalnih vlada u upravljanju ili uspostavljanju politike za njihove ccTLD-ove. To znači da Vlada Crne Gore ima (po međunarodno priznatom principu) pravo da slobodno definiše i, ako je potrebno, mijenja okvir upravljanja .me domenom, uključujući izbor i smjenu agenta registracije i ccTLD menadžera. Prijavljeni ponuđači u predmetnom javnom pozivu nemaju i ne mogu imati subjektivno međunarodno pravo na sklapanje ugovora sa Vladom Crne Gore.

Pored toga, prema važećim ICANN preporukama, preporučuje se razdvajanje registry funkcije od registrar funkcije, uz obavezne mehanizme zaštite od sukoba interesa u slučajevima vertikalne integracije. Postojeći model upravljanja .me domenom kroz „doMEn“ d.o.o. ne odražava ove savremene ICANN preporuke.

4. EU regulatorni okvir relevantan za Crnu Goru

Crna Gora ima status države kandidata za članstvo u Evropskoj uniji, sa otvorenim pristupnim pregovorima. To podrazumijeva obavezu progresivnog usklađivanja domaćeg zakonodavstva i prakse sa pravnim tekovinama Unije. U domenu upravljanja internet domenima i digitalnom infrastrukturom, posebno relevantne su sljedeće EU regulative:

- Uredba (EU) 2019/517 Evropskog parlamenta i Savjeta o implementaciji i funkcionisanju .eu top-level domena, koja postavlja standarde za neprofitno i transparentno upravljanje TLD domenom u javnom interesu;
- Provedbena uredba (EU) 2020/857 o utvrđivanju načela koje treba da sadrži ugovor između Evropske komisije i registra .eu domena;
- Provedbena uredba (EU) 2020/1083 kojom se dopunjava Uredba 2019/517 i reguliše postupak određivanja registra;
- Direktiva (EU) 2022/2555 (NIS 2 Directive) o mjerama za visok zajednički nivo cyber bezbjednosti u Uniji, koja kvalifikuje DNS infrastrukturu kao kritičnu komunikacionu infrastrukturu sa pojačanim obavezama državnog nadzora;
- Direktiva (EU) 2022/2557 (CER Directive, Critical Entities Resilience) o otpornosti kritičnih subjekata, kojom se stavlja van snage Direktiva 2008/114/EZ, a koja postavlja okvir za fizičku i organizacionu otpornost subjekata koji pružaju ključne usluge, uključujući i digitalnu infrastrukturu, sa obavezama identifikacije kritičnih subjekata, izrade nacionalne procjene rizika, sigurnosnih planova i imenovanja sigurnosnih koordinatora.

Iz EU regulative jasno proizilazi smjer evolucije evropskog ccTLD upravljanja, ka modelima koji garantuju (a) neprofitnu ili strogo regulisanu komercijalnu osnovu rada operatora, (b) striktni državni nadzor nad cyber bezbjednosnim aspektima, (c) razdvajanje registry i registrar funkcija, i (d) institucionalizovanu zaštitu javnog interesa.

Stanje usklađenosti crnogorskog zakonodavstva sa NIS 2 i CER direktivama. Direktiva NIS 2 implementirana je kroz Zakon o informacionoj bezbjednosti (novembar 2024). Dio odredbi koje se odnose na internet domene (članovi 26–28 NIS 2 direktive) obuhvaćen je Predlogom zakona o izmjenama i dopunama Zakona o elektronskim komunikacijama koji je Vlada Crne Gore usvojila 26. marta 2026. godine i koji se trenutno nalazi u skupštinskoj proceduri donošenja.

5. Tačka 13 Javnog poziva i tačka 5.12 Dokumentacije kao pravni temelj poništenja

Najznačajnije pravno ovlaštenje za poništenje predstavlja tačka 13 Javnog poziva, koja izričito propisuje:

„Komisija za raspisivanje i sprovođenje Javnog poziva za izbor Agenta registracije nacionalnog Internet domena „.me“ ima pravo u svakom trenutku odustati od odlučivanja po ovom Javnom pozivu ili ga oglasiti neuspjelim, bez bilo kakve obaveze naknade učesnicima po bilo kom osnovu.“

Identična odredba sadržana je u tački 5.12 Dokumentacije po Javnom pozivu, čime je njena pravna važnost dvostruko potvrđena. Pored toga, Prilog 7, Prijava na Javni poziv, koju je svaki ponuđač morao potpisati kao uslov učešća, sadrži izričitu izjavu ponuđača:

„Izjavljujemo da nam je Javni poziv i Dokumentacija u cjelosti jasna, razumljiva, da nam je stavljena mogućnost eventualnog razjašnjenja i da se kao ponuđač odričemo prigovora po navedenim osnovama“.

Pravno posmatrajući, kombinacija tačke 13 Javnog poziva, tačke 5.12 Dokumentacije i izričitog odricanja od prigovora iz Priloga 7 omogućava izuzetno čvrstu poziciju Vlade Crne Gore u pogledu poništenja predmetnog postupka postupka, s obzirom da su oba ponuđača preuzimanjem dokumentacije i potpisivanjem prijave izričito i nedvosmisleno pristali na klauzulu o pravu Komisije da u svakom trenutku odustane od postupka bez bilo kakve obaveze naknade, što u pravnom smislu predstavlja konstitutivni element njihovog ulaska u postupak. Ovaj pravni mehanizam je svakako jači od bilo kojeg standardnog ugovorom predviđenog isključenja odgovornosti, jer kombinuje tri nezavisna načina zaštite: (a) klauzulu u javnom pozivu, (b) klauzulu u dokumentaciji, i (c) izričito odricanje od prigovora ponuđača.

6. Materijalni razlozi za poništenje

Iako tačka 13 Javnog poziva ne nalaže obavezu navođenja razloga za poništenje, preporuka je da odluka o poništenju Javnog poziva sadrži jasno obrazložene materijalne razloge kako bi se dodatno učvrstila pravna pozicija Države Crne Gore. Posebno treba istaći da materijalnih razloga ima više i da se međusobno podržavaju:

(1) Pravosnažno utvrđenje prestanka prethodnog ugovora. Presudom Apelacionog suda Crne Gore PŽ br. 529/25 od 05.12.2025. godine pravosnažno je odbijen tužbeni zahtjev tužioca „doMEn“ d.o.o. i potvrđen prestanak važenja Ugovora o agentu registracije domena .me dana 31.03.2023. godine. Ova nova pravna situacija nije postojala u trenutku raspisivanja Javnog poziva (21.06.2023.) jer je sudski spor bio u toku, što je sa pravne tačke gledišta ukazivalo na realan stepen neizvjesnosti u pogledu ishoda sudskog postupka, a takva situacija je neminovno morala imati posledice i po sudbinu postupka koji je započet po

predmetnom Javnom pozivu. Shodno iznijetom, pravosnažno okončanje spora predstavlja bitno izmijenjene okolnosti koje opravdavaju reviziju cjelokupnog pristupa.

(2) Status .me domena kao kritične infrastrukture. Evidentiranje .me domena na Listu kritične infrastrukture po Zakonu o informacionoj bezbjednosti znači da se na upravljanje domenom moraju primijeniti pojačani standardi državnog nadzora, koji u postojećem Javnom pozivu nisu adekvatno strukturirani.

(3) Diskrepancija između preporuke stručnog tima i uslova Javnog poziva. Analiza rada agenta registracije domena .me, koju je pripremio stručni tim Vlade dana 07.11.2022. godine, eksplicitno je preporučivala da procenat Vlade Crne Gore u prihodima od slobodnih domena bude minimum 50%. Aktuelni Javni poziv u tački 4. zahtijeva minimum 35%, dok je za premium domene postavljen minimum od 60%, što je za 10% niže od prethodnog ugovornog procenta, što ukazuje da je riječ o internoj nekonzistentnosti dokumenata Vlade koja sama po sebi opravdava reviziju uslova.

(4) Strateška reorijentacija prema modelu državnog upravljanja. Ukoliko Vlada Crne Gore donose stratešku odluku o prelasku na model upravljanja kritičnom infrastrukturom kroz osnivanje državnog entiteta, što je u skladu sa dominantnom regionalnom praksom (sve susjedne države imaju javni ili neprofitni model upravljanja ccTLD domenom, a kod činjenice da ova strateška reorijentacija nije bila moguća u trenutku raspisivanja Javnog poziva zbog pravne neizvjesnosti vezane za tada još neokončani sudski spor, to ovakva odluka Vlade Crne Gore svakako predstavlja opravdan razlog za poništenje Javnog poziva.

7. Procesni rizici u odnosu na prijavljene ponuđače

Centralno pitanje cjelokupne pravne analize odnosi se na procesne rizike koje poništenje Javnog poziva može stvoriti u odnosu na dva prijavljena ponuđača, privredno društvo Radix FZC DMCC sa sjedištem u Dubaiju (Ujedinjeni Arapski Emirati) i privredno društvo Leonhardt d.o.o. Ljubljana (Slovenija). Preliminarna procjena rizika polazi od dvije ključne činjenice koje fundamentalno utiču na predmetnu pravnu situaciju:

Prva okolnost je da ponude nikada nisu otvorene. Komisija je dana 11.07.2023. godine konstatovala da je Privredni sud Crne Gore rješenjem od 10.07.2023. godine odredio privremenu mjeru kojom se obustavlja sprovođenje Javnog poziva. Iako je ova privremena mjera kasnije ukinuta po prigovoru Države Crne Gore, otvaranje ponuda nikada nije obavljeno. Period važenja ponuda iz tačke 5.5 Dokumentacije po Javnom pozivu počinje teći od dana otvaranja ponuda, što znači da ponude formalno-pravno nisu postale aktivne u smislu pravnog vezivanja ponuđača.

Druga okolnost je da, prema podacima koje je dostavio Naručilac, dva ponuđača na dan sačinjavanja ove Informacije nemaju važeće bankarske garancije produžene u skladu sa uslovima iz Javnog poziva. Ovo je činjenica koja nezavisno od svake druge analize pravno

najbolje odslikava položaj ponuđača, naime, dostavljanje važeće bankarske garancije u iznosu od 500.000 eura po Prilogu 6 Dokumentacije predstavlja konstitutivni uslov održanja ponude.

Pravna priroda bankarske garancije za ozbiljnost ponude (bid bond) u predmetnom postupku je dvostruka: ona istovremeno predstavlja formalni uslov ispravnosti i prihvatljivosti ponude koji se zahtijeva u trenutku podnošenja i mora se kontinuirano održavati za cijelo vrijeme važenja ponude, a takođe služi kao instrument finansijskog obezbjeđenja ozbiljnosti ponuđača u odnosu na ugovorne obaveze koje bi proizašle iz eventualnog izbora. Iz tačke 5.7 i Priloga 6 Dokumentacije po Javnom pozivu jasno proizilazi da je bankarska garancija sastavni i neodvojivi dio ponude, bez koje ponuda pravno ne postoji kao važeća ponuda u smislu Javnog poziva.

Posljedice nepostojanja produžene bankarske garancije po pravni položaj ponuđača manifestuju se na nekoliko nivoa. Prvi je formalno-pravna ispravnost ponude. Istekom roka važenja bankarske garancije bez njenog produženja, ponuda automatski gubi svojstvo formalno ispravne ponude u smislu uslova iz Javnog poziva, jer prestaje da ispunjava jedan od konstitutivnih uslova prihvatljivosti. Komisija za sprovođenje Javnog poziva u takvoj situaciji ne raspolaže diskrecionim ovlašćenjem da uđe u meritornu ocjenu takve ponude, već je dužna da je odbaci kao formalno neispravnu, bez ulaska u ocjenu kvalifikacionih uslova ili komercijalnih parametara.

Drugi je prestanak svojstva ponuđača u materijalno-pravnom smislu. U pravnoj teoriji predugovornog odnosa, status ponuđača je vezan za održanje svih konstitutivnih elemenata ponude tokom cijelog perioda njenog važenja. Prestankom važenja bankarske garancije, ponuda gubi jedan od svojih bitnih elemenata, što za posledicu ima da subjekt koji ju je podnio prestaje da bude ponuđač u pravnom smislu i postaje samo lice koje je u prošlosti podnijelo ponudu koja je naknadno postala neispravna. Ovo razlikovanje je suštinsko jer se aktivna legitimacija za isticanje pravnih sredstava (prigovora, tužbi, predloga za privremene mjere) vezuje isključivo za status aktivnog ponuđača u postupku.

Treći je gubitak aktivne legitimacije za korišćenje žalbenih mehanizama. Subjekti čije ponude nisu formalno ispravne nemaju pravnu osnovu za osporavanje akta o poništenju Javnog poziva, bilo putem parničnog postupka po osnovu culpa in contrahendo, bilo putem predloga za privremenu mjeru pred Privrednim sudom Crne Gore, bilo putem međunarodne investicione arbitraže po BIT osnovu. Naime, da bi neko lice bilo aktivno legitimisano za isticanje pravnog interesa u ovom postupku, ono mora kumulativno ispunjavati dva uslova:

(a) da je formalno podnijelo ponudu i (b) da je njegova ponuda u trenutku osporavane radnje formalno-pravno ispravna. Drugi uslov u ovom slučaju nije ispunjen.

Četvrto, dodatna pravna posljedica u odnosu na samo poništenje Javnog poziva. U činjenici da nijedan ponuđač na dan sačinjavanja ove Informacije ne raspolaže važećom bankarskom garancijom, sadržan je samostalan i nezavisan pravni razlog za poništenje Javnog poziva, i to bez potrebe da se Komisija osloni na klauzulu iz tačke 13. Naime, ako su sve podnesene

ponude formalno neispravne usljed prestanka važenja konstitutivnih elemenata, postupak je objektivno nemoguće okončati izborom agenta registracije, te je njegovo poništenje pravno neminovan ishod, a ne pitanje diskrecione ocjene Komisije.

Sumarno gledano, činjenica da oba prijavljena ponuđača (Radix FZC DMCC i Leonhardt d.o.o.) na dan sačinjavanja ove Informacije nemaju važeće bankarske garancije produžene u skladu sa uslovima iz Javnog poziva, pravno transformiše njihov položaj iz aktivnih učesnika postupka u lica bez važeće ponude. Time se istovremeno procesni rizik osporavanja akta o poništenju svodi na minimum i obezbjeđuje dodatni, samostalan materijalno-pravni osnov za samo poništenje, nezavisno od klauzule iz tačke 13 Javnog poziva i tačke 5.12 Dokumentacije.

7.1. Procesni rizik žalbe ili upravnog spora

Komisija je ad hoc tijelo Vlade, formirano Rješenjem Ministarstva ekonomskog razvoja Crne Gore br. 002-350/23-2909/1 od 15.05.2023. godine (kasnija rješenja o izmjeni pomenutog rješenja se odnose isključivo na pitanja kadrovske sastava Komisije), sa privremenim mandatom za sprovođenje konkretnog javnog poziva. Zadatak Komisije, shodno Rješenju o njenom formiranju, između ostalog, jeste i da pripremi i predloži odluku o poništenju postupka, s tim što niti zaključcima Vlade Crne Gore niti rješenjem o formiranju komisije niti kasnijim izmjenama i dopunama iste nije predviđen način donošenja konačne odluke, iz kojeg razloga predmetno pitanje može biti podložno tumačenju u zavisnosti od konkretne pravne radnje u postupku.

Takođe, imajući u vidu da tačka 5.13 Dokumentacije izričito predviđa nadležnost suda Crne Gore i primjenu isključivo crnogorskog materijalnog prava, ova odredba se dodatno može tumačiti kao normirani način rješavanja eventualnih sporova u redovnom sudskom postupku pred nadležnim sudom u Crnoj Gori i čime se isključuje upravnopravna zaštita.

7.2. Procesni rizik tužbe za naknadu štete

Teorijski, prijavljeni ponuđači mogu pokrenuti parnični postupak za naknadu štete po osnovu povrede načela savjesnosti i poštenja u predugovornim pregovorima (čl. 30 Zakona o obligacionim odnosima). Šanse za uspjeh ove tužbe su veoma male iz više razloga: (a) klauzula iz tačke 13 Javnog poziva eksplicitno isključuje obavezu naknade i predstavlja prihvaćeni element odnosa; (b) izričito odricanje od prigovora iz Priloga 7 djeluje kao odricanje od prava na pravnu zaštitu; (c) materijalni razlozi za poništaj su objektivni, dokumentovani i naslonjeni na novu pravnu situaciju (pravosnažna presuda Apelacionog suda); i (d) nedostatak važećih bankarskih garancija na strani ponuđača dodatno potkrepljuje poništenje jer su same ponude time formalno postale neispravne.

7.3. Procesni rizik bilateralnih sporazuma o investicijama (BIT)

Budući da je jedan od ponuđača iz Ujedinjenih Arapskih Emirata (Radix FZC DMCC), pravna analiza mora obuhvatiti i mogućnost pozivanja na Sporazum između Vlade Crne Gore i Vlade Ujedinjenih Arapskih Emirata o uzajamnom podsticanju i zaštiti investicija, koji je

stupio na snagu 01.03.2013. godine. Ovaj BIT pruža investitorima iz UAE standardne zaštite, fer i ravnopravan tretman, zaštitu od ekspropijacije, mogućnost pristupa međunarodnoj investicionoj arbitraži.

Ograda u pogledu sadržine BIT-a CG–UAE. Konsultant koji je izradio ovu Informaciju nije imao uvid u integralni tekst Sporazuma između Vlade Crne Gore i Vlade Ujedinjenih Arapskih Emirata o uzajamnom podsticanju i zaštiti investicija, te se zbog toga ne može precizno odrediti eventualna implikacija konkretnih odredbi tog Sporazuma na predmetnu situaciju, niti se sa potpunom sigurnošću može ocijeniti mogućnost osporavanja odluke o poništenju Javnog poziva u arbitražnom postupku po osnovu BIT-a.

Što se tiče drugog ponuđača (Leonhardt d.o.o. iz Slovenije) situacija je drugačija. Crna Gora i Slovenija nemaju bilateralni sporazum o uzajamnom podsticanju i zaštiti investicija. Slovenački investitor stoga nema mogućnost pozivanja na BIT zaštite niti pristupa investicionoj arbitraži po BIT osnovu. Slovenački investitor se može osloniti samo na opšte pravne lijekove pred crnogorskim sudovima, što je već analizirano i ocijenjeno na prethodno opisani način.

U pogledu eventualne investicione arbitraže od strane Radix FZC DMCC po BIT-u CG-UAE, šanse za uspjeh su takođe niske. Po dominantnoj međunarodnoj arbitražnoj praksi (Salini test i Mihaly v. Sri Lanka, ICSID Case No. ARB/00/2), pre-ugovorni troškovi pripreme ponude ne kvalifikuju se kao zaštićena „investicija“ u smislu BIT-a. Za kvalifikaciju kao investicije potrebno je: doprinos resursa, trajanje, preuzimanje rizika i doprinos ekonomskom razvoju domaće države, što obično učešće u tenderu, bez sklopljenog ugovora i bez stvarne realizacije, ne ispunjava.

Pored toga, ugovorna klauzula iz tačke 5.13 Dokumentacije, kojom se izričito predviđa nadležnost crnogorskih sudova i materijalno crnogorsko pravo, može djelovati kao pravni osnov koji u znatnoj mjeri ograničava pristup arbitraži. Ipak, najznačajnija činjenica koja ide u prilog eventualnoj odluci Vlade Crne Gore da poništi predmetni Javni poziv u eventualnoj BIT arbitraži ostaje samo isključenje odgovornosti iz tačke 13 Javnog poziva i 5.12 Dokumentacije, koje su ponuđači nedvosmisleno prihvatili potpisivanjem Prijave.

7.4. Procesni rizik privremene mjere pred Privrednim sudom

Najveći stvarni procesni rizik nije meritorni već procesni, odnosno mogućnost da neki od ponuđača (vjerovatnije Radix FZC DMCC zbog veće finansijske snage i pristupa BIT mehanizmima) podnese predlog za određivanje privremene mjere pred Privrednim sudom Crne Gore, sa argumentacijom da obustava nanosi neopravdanu štetu i da ruši legitimna očekivanja. Identičan procesni rizik već se materijalizovao u 2023. godini, kada je „doMEEn“ d.o.o. uspio da izdejstvuje privremenu mjeru kojom je zabranjeno otvaranje ponuda, koja je naknadno ukinuta po prigovoru Zaštitnice imovinsko-pravnih interesa.

Iako bi privremena mjera meritorno najvjerovatnije bila ukinuta, procesno može odložiti realizaciju strategije za nekoliko mjeseci. Mitigaciona mjera je da odluka o poništenju bude

pažljivo strukturisana, sa eksplicitnim citiranjem klauzule iz tačke 13 Javnog poziva i 5.12 Dokumentacije, detaljnim obrazloženjem materijalnih razloga, eksplicitnim pozivom na javni interes u upravljanju kritičnom infrastrukturom i konstatacijom da ponuđači nemaju važeće bankarske garancije, što njihove ponude čini formalno neispravnim.

Iz svega izloženog proizilazi da su rizici poništaja Javnog poziva načelno minimalni. Pravna pozicija Vlade je izuzetno snažna usljed postojanja triju nezavisnih pravnih osnova (klauzula iz tačke 13 Javnog poziva, klauzula iz tačke 5.12 Dokumentacije, i izričito odricanje od prigovora iz Priloga 7) uz dodatnu okolnost da ponuđači nemaju važeće bankarske garancije. Najveći stvarni rizik je procesnog karaktera (privremena mjera) i mogao bi izazvati kratkoročno odlaganje, ali se efikasno može izbjeći pažljivim strukturisanjem odluke Komisije.

III. STRATEŠKA REVIZIJA MODELA UPRAVLJANJA .ME DOMENOM

1. Komercijalna vrijednost .me domena

Specifičnost .me domena u odnosu na druge ccTLD domene u regionu proizilazi iz njegove dvostruke prirode, formalno-pravno on je nacionalni domen Crne Gore, ali komercijalno funkcioniše kao globalni generic ccTLD (gccTLD), zahvaljujući činjenici da slovni niz „me“ na više svjetskih jezika označava ličnu zamjenicu (engleski „me“, „mene“). To čini .me jednim od komercijalno najatraktivnijih ccTLD domena globalno, sa registracijama u SAD, Kanadi, Njemačkoj, Velikoj Britaniji, Kini, Francuskoj i drugim zemljama.

2. Uporedna analiza regionalnih i svjetskih modela

Uporedna analiza svih ccTLD domena u regionu pokazuje izrazito ujednačen obrazac, sve države u neposrednom okruženju Crne Gore zadržale su upravljanje nacionalnim domenom u javnom ili neprofitnom okviru.

Crna Gora je jedini primjer u regionu gdje je upravljanje nacionalnim ccTLD domenom povjereno potpuno komercijalnoj strukturi sa dominantnim učešćem stranog kapitala, bez bilo kakvog učešća države u kapitalu operatora i bez efikasnih mehanizama državne kontrole.

3. Predloženi model upravljanja, državni entitet

U slučaju da se Vlada Crne Gore opredijeli za drugačiji pristup, odnosno da preuzme upravljanje kritičnom infrastrukturom kroz osnivanje državnog entiteta, analizirao bi se model državnog privrednog društva (akcionarskog društva ili društva sa ograničenom odgovornošću) sa različitim opcijama visine vlasničkog udjela, koje će konstituisati ključne kriterijume koji su u dosadašnjem modelu bili van domašaja države: kontrolu nad strateškim odlukama, podjelu dobiti i pregovaračku fleksibilnost u odnosu na buduće tehnološke partnere.

3.1. Pravni osnov u svjetlu novog Zakona o privrednim društvima

Pravni okvir za osnivanje državnog privrednog društva nalazi se u novom Zakonu o privrednim društvima Crne Gore (Sl. list CG, br. 90/2025), koji je stupio na snagu 13.08.2025. godine, a u punoj primjeni je od 01.01.2026. godine.

Pravilnik o registraciji domena .me u članu 2. tačka 1) definiše agenta registracije kao „pravno lice određeno za upravljanje i održavanje nacionalnog domena“, dok član 4.

predviđa da Vlada Crne Gore određuje agenta registracije, ccTLD menadžera i tehničkog administratora. Iz toga proizilazi da Vlada može aktom Vlade odrediti da agent registracije bude novoosnovano državno privredno društvo, bez obaveze raspisivanja novog javnog poziva, jer postupak izbora agenta nije normativno obavezan već predstavlja opcionu formu izbora. Ukazuje se takođe da je neophodno da se u što kraćem roku izvrši izbor novog ccTLD menadžera, obzirom da je dosadašnjem menadžeru, prema od strane naručioca dostavljenim informacijama, mandat prestao prije skoro dvije godine.

3.2. Moguće opcije vlasničke strukture

Principijelno su moguće tri varijante vlasničke strukture, model isključivo državnog vlasništva (100%), model većinskog državnog vlasništva sa minimalnim učešćem strateškog partnera (npr. 67% : 33% ili 55% : 45%), i model strateškog partnerstva sa državnom kontrolom kroz zlatnu akciju (51% : 49% sa golden share).

U skladu sa eventualnim opredjeljenjem Vlade Crne Gore za preuzimanje upravljanja kritičnom infrastrukturom, razrada predloženih modela za osnivanje privrednog entiteta koji bi preuzeo upravljanje nacionalnim domenom .me mogla bi biti predmet posebne analize, a koja bi u momentu izrade iste uzela u obzir u tom trenutku važeću zakonsku regulativu, obzirom da je nekoliko zakona koji su bitni za izradu navedene analize trenutno u postupku izmjena i dopuna.

Zaključak Pravne analize: Vlada Crne Gore se nakon pravosnažne presude Apelacionog suda nalazi u pravnoj poziciji u kojoj postoji dovoljan i zakonom utemeljen osnov za poništenje aktuelnog Javnog poziva, uz minimalni procesni rizik u odnosu na prijavljene ponuđače, i istovremeno postoji pravni i strateški osnov za prelazak na model upravljanja u kojem država kroz osnovani entitet u sopstvenom vlasništvu konstituiše ključne kriterijume (kontrolu, podjelu dobiti i pregovaračku fleksibilnost) koji su u dosadašnjem komercijalnom modelu bili van njenog domašaja, uz nužno prethodno usaglašavanje zakonske regulative.

* * *

Ova Informacija je pripremljena od strane konsultanta angažovanog od strane Ministarstva ekonomskog razvoja Crne Gore, na osnovu sveobuhvatne analize dostavljene dokumentacije, sudskih odluka, primjenljivog pravnog okvira i uporednih međunarodnih iskustava. Konkretno pravne radnje koje proizlaze iz predloga zahtijevaju formalnu verifikaciju i prilagođavanje aktuelnom činjeničnom stanju u trenutku donošenja.

ZA: MINISTARSTVO EKONOMSKOG RAZVOJA

**ANALIZA FINANSIJSKIH EFEKATA UGOVORA O AGENTU
REGISTRACIJE DOMENA „.ME“**

Podgorica, maj 2026.

SADRŽAJ

I. Predmet i cilj analize	3
II. Pregled ugovornog aranžmana i modela raspodjele prihoda	4
III. Struktura ostvarenih prihoda od registracije domena „me“	5
IV. Raspodjela prihoda između ugovornih strana	5
V. Finansijski rezultati agenta registracije i raspodjela dobiti.....	8

I. Predmet i cilj analize

Cilj ove analize je sagledavanje finansijskih efekata Ugovora o agentu registracije domena „.me“ na prihode države Crne Gore, sa posebnim osvrtom na model raspodjele prihoda ostvarenih registracijom nacionalnog internet domena „.me“ između Vlade Crne Gore i privrednog društva doMEn d.o.o. kao Agenta registracije.

Analiza je usmjerena i na sagledavanje finansijskih rezultata poslovanja Agenta registracije, uključujući strukturu raspodjele ekonomske koristi između domaćih i stranih partnera uključenih u postojeći aranžman u posmatranom periodu.

U periodu izrade ove analize, vlasničku strukturu društva doMEn d.o.o., koja se prema informacijama resornog ministarstva nije mijenjala od osnivanja, čine:

- GoDaddy.com LLC (38,352%),
- Identity Digital Limited (36,848%) i
- ME-net d.o.o. Podgorica (24,8%).

Analiza je izrađena na osnovu:

- izvještaja nezavisnih revizora društva doMEn d.o.o. za period 2008–2024. godine;
- finansijskog iskaza za 2025. godinu objavljenog na internet stranici Poreske uprave Crne Gore;
- kvartalnih obračuna prihoda za 2025. godinu, koje doMEn d.o.o. dostavlja resornom ministarstvu i
- analitičke kartice uplata prema Budžetu Crne Gore po osnovu Ugovora o agentu registracije domena „.me“ u 2025. godini.

Prilikom izrade analize korišćeni su podaci dostupni iz navedene dokumentacije, pri čemu određena ograničenja proizilaze iz činjenice da u trenutku izrade analize nijesu bili dostupni izvještaj nezavisnog revizora za 2025. godinu, kompletna serija kvartalnih obračuna za period 2008–2024., kao ni objedinjena analitička evidencija svih uplata prema Budžetu Crne Gore od početka realizacije ugovora.

Shodno navedenom, pojedini zaključci i procjene izvedeni su na osnovu raspoloživih finansijskih podataka i uporedne analize dostupnih izvještaja i obračuna. Međutim, navedena ograničenja nijesu od suštinskog značaja za ukupne nalaze analize, imajući u vidu visok stepen usklađenosti između dostupnih finansijskih izvještaja, obračunatih prihoda i evidentiranih novčanih tokova.

Analiza je izrađena u kratkom roku i zasnovana isključivo na podacima sadržanim u dostupnim izvorima, te ne predstavlja pravno niti regulatorno tumačenje postojećeg ugovornog aranžmana.

II. Pregled ugovornog aranžmana i modela raspodjele prihoda

Ugovor o agentu registracije domena „.me“ zaključen je 8. februara 2008. godine na period od pet godina između Vlade Crne Gore i privrednog društva doMEn d.o.o. Period trajanja ugovora računa se od 24. marta 2008. godine, odnosno od registracije prvog domena.

U skladu sa ugovorom, vlasnici društva doMEn d.o.o. obezbijedili su avansna sredstva u iznosu od 5.000.000 eura, koja su 7. marta 2008. godine uplaćena Vladi Crne Gore. Pored toga, obezbijedena je i bankarska garancija prvoklasne banke u iznosu od 8.200.000 eura, izdata 21. marta 2008. godine.

U skladu sa ugovorom, Agent registracije imao je obavezu da za period od 24. marta 2008. do 24. marta 2013. godine obezbijedi Vladi Crne Gore garantovani prihod u ukupnom iznosu od 13.200.000 eura, kroz model raspodjele prihoda ostvarenih registracijom domena „.me“ i uplaćeni avans.

Prema ugovorenom modelu raspodjele prihoda od registracije nacionalnog domena „.me“, Vladi Crne Gore pripada:

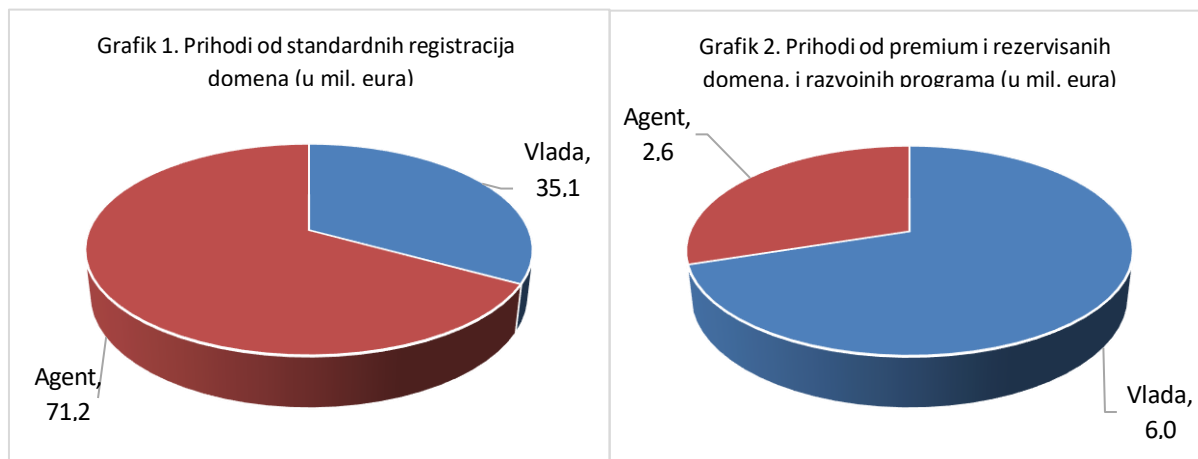
- 33% prihoda ostvarenih od registracije standardnih domena i
- 70% prihoda ostvarenih od registracije premium i rezervisanih domena, kao i prihoda ostvarenih kroz razvojne programe.

U skladu sa ugovorom, Agent registracije ima obavezu da kvartalno dostavlja obračun prihoda ostvarenih registracijom domena „.me“. Ukoliko Vlada Crne Gore ne istakne primjedbe na dostavljeni obračun u roku od 15 dana, Agent registracije je dužan da sredstva koja pripadaju Vladi uplati u roku od 7 dana od isteka roka za primjedbe, odnosno od dana dostavljanja saglasnosti na obračun.

Dana 24. jula 2012. godine zaključen je Aneks Ugovora o agentu registracije domena „.me“, kojim su regulisani odnosi između ugovornih strana za period od 25. marta 2013. do 31. marta 2023. godine, pri čemu je zadržan postojeći model raspodjele prihoda.

III. Struktura ostvarenih prihoda od registracije domena „.me“

U periodu 2008–2025. godine ukupni prihodi ostvareni registracijom nacionalnog domena „.me“ iznosili su **114.831.325 eura**. Od navedenog iznosa **106.284.679 eura** odnosi se na prihode od standardnih registracija domena, dok se **8.546.646 eura** odnosi na prihode od premium i rezervisanih domena, kao i razvojnih programa.

Dominantno učešće prihoda od standardnih registracija domena ukazuje da se najveći dio ukupnih ekonomskih efekata predmetnog aranžmana ostvaruje kroz model raspodjele prema kojem Vladi Crne Gore pripada 33% prihoda, a Agentu registracije 67% prihoda.

Prihod Vlade Crne Gore po osnovu standardnih registracija domena iznosio je približno 35,1 mil. eura od ukupno 106,3 mil. eura ostvarenih u ovom segmentu. Istovremeno, po osnovu premium i rezervisanih domena, kao i razvojnih programa, prihod države iznosio je približno 6 mil. eura od ukupno ostvarenih 8,5 mil. eura.

Ukupan obračunati prihod Vlade u ovom periodu iznosi 41.056.596 eura ili 35,77% od ukupno ostvarenih prihoda od prodaje domena “.me”.

IV. Raspodjela prihoda između ugovornih strana

U periodu 2008–2025. godine po osnovu registracije nacionalnog domena „.me“ ostvaren je značajan finansijski efekat kako za Vladu Crne Gore, tako i za Agenta registracije. Model raspodjele prihoda definisan ugovorom rezultirao je kontinuiranim prilivima prema Budžetu Crne Gore, uz istovremeni rast prihoda i profitabilnosti Agenta registracije.

U skladu sa računovodstvenim politikama prikazanim u izvještajima nezavisnih revizora, prihodi od registracije domena priznaju se u periodu na koji se registracija odnosi, nezavisno od trenutka naplate. Dio unaprijed naplaćenih registracija evidentira se kao odloženi prihod (pasivna vremenska razgraničenja) i priznaje sukcesivno u narednim godinama.

Na primjer, ukoliko je registracija domena naplaćena unaprijed za period od pet godina u iznosu od 100 eura, prihod se priznaje po 20 eura godišnje tokom trajanja registracije.

U skladu sa ugovorenim kvartalnim modelom obračuna, uplate prema Budžetu Crne Gore u okviru jedne kalendarske godine dominantno se odnose na četvrti kvartal prethodne godine i prva tri kvartala tekuće godine. Zbog toga se prihod ostvaren u četvrtom kvartalu tekuće godine po pravilu uplaćuje tokom prvog kvartala naredne godine.

Tabela 1. Pregled obračunatih prihoda od registracije domena „.me“, raspodjele između Vlade i Agenta registracije, kao i realizovanih uplata u Budžet, za period 2008–2025.

Godina	Prihod od prodaje domena (€)	Raspodjela prihoda (€)		Budžet (€)
		Prihod - Agent	Prihod - Vlada	5.000.000 ¹
2008	2.186.728	950.263	1.236.465	1.186.790
2009	3.130.231	1.970.971	1.159.260	910.305
2010	3.894.614	2.353.194	1.541.420	1.378.535
2011	4.161.819	2.575.562	1.586.257	1.983.984
2012	5.491.584	3.381.075	2.110.509	1.682.782
2013	5.561.970	3.624.053	1.071.847	1.391.198
2014	6.081.044	3.957.623	1.833.247	2.721.858
2015	6.086.999	4.018.125	1.978.976	2.284.530
2016	6.969.970	4.485.425	2.432.702	2.380.821
2017	6.463.062	4.231.743	2.196.643	2.280.686
2018	6.328.848	4.200.485 ²	2.105.579	2.198.527
2019	6.673.592	4.382.374	2.273.174	2.191.536
2020	6.876.998	4.477.751	2.385.718	2.534.702
2021	7.706.186	4.903.925	2.794.444	2.895.768
2022	8.247.404	5.293.954	2.950.593	3.088.781
2023	9.183.938	6.037.799	3.146.031	3.373.791
2024	9.689.103	6.329.008	3.360.095	3.534.967
2025	10.097.235	6.601.571	3.495.664	3.643.562
UKUPNO 2008–2025	114.831.325,00	73.774.901,00	39.658.624,19	46.663.123,09

Dio domena registrovanih prije 1. aprila 2013. godine odnosio se i na buduće obračunske periode, zbog čega prihod po tom osnovu nije mogao biti u cijelosti računovodstveno priznat do isteka prvog ugovornog perioda. U tom kontekstu, Vlada Crne Gore je u septembru 2008. godine prihvatila procjenu prema kojoj budući prihod države po ovom osnovu iznosi 1.397.934 eura, čime je garantovani prihod od 13,2 mil. eura bio ispunjen i prije potpunog računovodstvenog priznavanja navedenih prihoda.

¹ Avans uplaćen 7. marta 2008. godine

² Podaci za 2018. godinu u dijelu raspodjele prihoda između Vlade Crne Gore i Agenta registracije korigovani su radi usklađivanja sa ukupno iskazanim prihodom od prodaje domena i evidentiranim vremenskim razgraničenjima, imajući u vidu nelogičnosti u prikazu pojedinih stavki u revizorskom izvještaju.

Shodno tome, upravo se iznos od 1.397.934 eura odnosi na razliku između ukupno obračunatog prihoda Vlade Crne Gore i prihoda prikazanog u Tabeli 1, imajući u vidu da su prihodi po tom osnovu već bili uključeni u obračun i uplatu garantovanog prihoda iz prvog ugovornog perioda. Navedeni iznos stoga nije iskazan u okviru redovnih obračunatih prihoda nakon 2013. godine, iako su sredstva po tom osnovu već bila uplaćena Vladi Crne Gore.

Tabela 2. Pregled sukcesivnog umanjenja obračunatih prihoda Vlade po osnovu domena registrovanih do 1. aprila 2013. godine

Godina	Iznos (EUR)
2013	866.070
2014	290.174
2015	89.898
2016	51.843
2017	34.676
2018–2023	65.273
UKUPNO	1.397.934

Tabela 2 prikazuje način na koji je iznos od 1.397.934 eura sukcesivno umanjivao obračunate prihode Vlade Crne Gore nakon 2013. godine, kako prihodi po ovom osnovu ne bi bili dvostruko obračunati. Navedeni iznos u potpunosti je „utrošen“ do kraja 2023. godine.

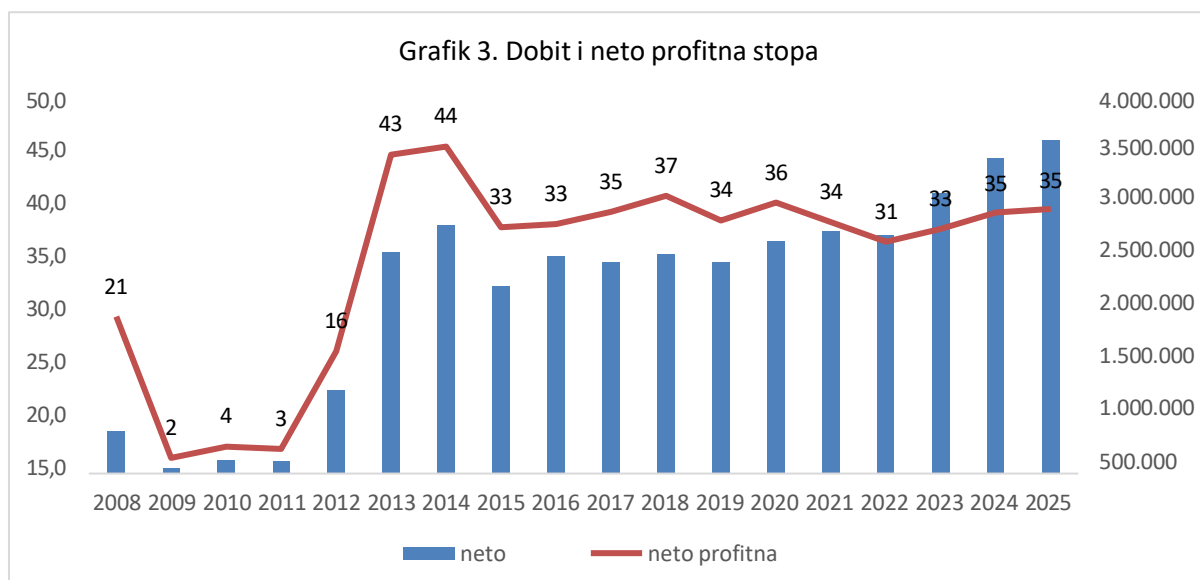
Kumulativno posmatrano, razlika između novčanih tokova prema Vladi Crne Gore i obračunatih prihoda na kraju 2025. godine iznosi 7.004.499 eura, od čega se 5.000.000 eura odnosi na avansnu uplatu izvršenu 2008. godine. Imajući u vidu da izvještaj nezavisnog revizora za 2025. godinu sa detaljnim napomenama uz finansijske iskaze nije bio dostupan u trenutku izrade analize, nije moguće precizno utvrditi koliki dio preostale razlike od približno 2 mil. eura se odnosi na aktivna vremenska razgraničenja, odnosno unaprijed izvršene uplate prema Vladi po osnovu budućih obračunskih perioda. Na kraju 2024. godine aktivna vremenska razgraničenja po ovom osnovu iznosila su 1.737.793 eura.

Istovremeno, prema podacima iz revizorskog izvještaja za 2024. godinu, odloženi prihodi (pasivna vremenska razgraničenja) iznosili su 7.813.762 eura, što ukazuje da će i u narednim godinama postojati priznavanje prihoda po osnovu već naplaćenih registracija domena. Međutim, bez precizne strukture ovih prihoda, odnosno podjele između standardnih i premium domena na koje se primjenjuju različite stope raspodjele od 33% i 70%, nije moguće tačno utvrditi koliki dio budućih prihoda pripada Vladi Crne Gore. Ipak, primjenom niže ugovorene stope od 33% može se procijeniti da će prihod Vlade po osnovu već registrovanih domena u narednim godinama iznositi najmanje 2,6 mil. eura, što dodatno potvrđuje postojanje evidentne pretplate prema Vladi Crne Gore.

V. Finansijski rezultati agenta registracije i raspodjela dobiti

Poslovanje Agentu registracije tokom posmatranog perioda karakteriše visok nivo profitabilnosti i rast neto dobiti, što potvrđuje značajan komercijalni potencijal nacionalnog domena „.me“. Tokom početne faze razvoja privredno društvo je ostvarivalo relativno niže finansijske rezultate, dok u 2013. i 2014. godini dolazi do značajnog rasta neto dobiti i profitabilnosti. Poslije blažeg pada u 2015. godini, poslovanje se stabilizuje na visokom nivou, uz kontinuiran rast dobiti u narednim godinama. Ukupna neto dobit u periodu 2008–2025. godine iznosila je 35,5 mil. eura.

Neto profitna stopa u prosjeku je u periodu 2008–2025. godine iznosila 28,3%, dok je u 2013. i 2014. godini dostizala 43% i 44%. Istovremeno, tokom posljednjih 13 godina nije padala ispod 30%, što ukazuje na izuzetno visok nivo profitabilnosti i stabilnu sposobnost privrednog društva da generiše značajnu dobit u odnosu na ostvarene prihode.

Pored izražene profitabilnosti, finansijski izvještaji pokazuju da je kompanija tokom posmatranog perioda izdvajala značajna sredstva za promociju, razvoj brenda „.me“ i društveno odgovorne aktivnosti. Troškovi reklame i marketinga u periodu 2008–2024. iznosili su ukupno 11,4 mil. eura, dok su donacije u istom periodu iznosile 1 mil. eura.

Da je riječ o finansijski stabilnoj i visoko profitabilnoj kompaniji potvrđuju i podaci o zaradama zaposlenih. Prosječna bruto zarada u 2024. godini iznosila je 4.058 eura, dok je u 2025. godini iznosila 4.504 eura, uz prosječan broj od sedam zaposlenih u obje godine.

Tabela 3. Pregled neto dobiti društva doMEn d.o.o. i raspodjele prema vlasničkoj strukturi za period 2008–2025. godine

Godina	Dobit nakon oporezivanja (100%)	Raspodjela dobiti prema učešćima u vlasničkoj strukturi		
		GODADDY.COM LLC (38,352%)	IDENTITY DIGITAL LIMITED (36,848%)	Menet (24,8%)
2008	458.666	175.908	169.009	113.749
2009	65.493	25.118	24.133	16.242
2010	140.768	53.987	51.870	34.910
2011	136.595	52.387	50.333	33.876
2012	897.297	344.131	330.636	222.530
2013	2.372.558	909.923	874.240	588.394
2014	2.658.936	1.019.755	979.765	659.416
2015	2.003.427	768.354	738.223	496.850
2016	2.325.318	891.806	856.833	576.679
2017	2.262.989	867.902	833.866	561.221
2018	2.349.701	901.157	865.818	582.726
2019	2.258.294	866.101	832.136	560.057
2020	2.490.817	955.278	917.816	617.723
2021	2.589.385	993.081	954.137	642.167
2022	2.556.921	980.630	942.174	634.116
2023	3.003.095	1.151.747	1.106.580	744.768
2024	3.381.824	1.296.997	1.246.135	838.692
2025	3.570.979	1.369.542	1.315.834	885.603
UKUPNO 2008–2025	35.523.063	13.623.805	13.089.538	8.809.720

Dobit se raspoređuje u skladu sa vlasničkom strukturom Društva, i to: GoDaddy.com LLC (38,352%), Identity Digital Limited (36,848%) i MENET (24,8%). Kumulativno posmatrano, raspodjela dobiti po osnivačima iznosi približno:

- **GoDaddy.com LLC:** oko **13,6** mil. eura
- **Identity Digital Limited:** oko **13,1** mil. eura
- **MENET:** oko **8,8** mil. eura

Ovakva raspodjela pokazuje da značajan dio ekonomske koristi od upravljanja domenom „.me“ pripada stranim partnerima, dok je udio domaćeg partnera ograničen na približno četvrtinu ukupne dobiti.

Tehnička analiza promjene registra .me domena

Autor: Željko Drašković Revizija:
Branimir Bukilić

05.05.2026

Verzija 1.0

Sadržaj

1	Uvod	4
2	Kratak istorijat	4
3	Tehničko rješenje	5
4	Trenutno stanje	5
5	Uporedna analiza upravljanja ccTLD domenima	6
5.1	Nacionalni domeni sa globalnim komercijalnim potencijalom	6
5.2	Kako su riješili upravljanje	7
5.2.1	Model: država vlasnik + profesionalni komercijalni operator	7
5.3	Najvažniji primjeri	7
5.3.1	.tv — Tuvalu	7
5.3.2	.co — Kolumbija	7
5.3.3	.io — Britanska teritorija Indijskog okeana	7
5.3.4	.ai — Angvila	8
5.3.5	.fm — Mikronezija	8
6	Opcije budućeg tehničkog modela upravljanja domenom .me	8
6.1	Opcija A — Potpuno sopstveni državni registar (Full In-house Model)	9
6.1.1	Opis modela	9
6.1.2	Prednosti	9
6.1.3	Nedostaci	9
6.1.4	Preporuka primjene	9
6.2	Opcija B — Registry platforma u vlasništvu države + outsource Anycast DNS i specijalizovanih servisa (Hybrid Sovereign Model)	10
6.2.1	Opis modela	10
6.2.2	Prednosti	10
6.2.3	Nedostaci	10
6.2.4	Preporuka primjene	11
6.3	Opcija C — Potpuni outsourcing registry backend-a (Managed Registry Service)	11
6.3.1	Opis modela	11
6.3.2	Prednosti	11
6.3.3	Nedostaci	12
6.3.4	Preporuka primjene	12
7	Tehničke pretpostavke za realizaciju opcija	12
7.1	Opcija A — samostalno upravljanje domenom .me	12

7.2	Opcija B — Uspostavljanje hibridnog suverenog modela upravljanja domenom .me	13
7.2.1	Uspostavljanje nove registry organizacije	13
7.2.2	Nabavka i uspostavljanje registry platforme	13
7.2.3	Primarna infrastruktura u Crnoj Gori	14
7.2.4	Disaster Recovery lokacija	15
7.2.5	Globalni Anycast DNS partner	15
7.2.6	Internet konektivnost	15
7.2.7	DNSSEC operativni model	16
7.2.8	Tim eksperata	16
7.2.9	Migracioni plan	16
7.2.10	Ugovorni i kontrolni mehanizmi	17
7.2.11	Zaključak	17
7.3	Opcija C — Potpuni outsourcing registry backend-a (Managed Registry Service)	17
7.3.1	Opis modela	18
7.3.2	Organizacioni model - Državna kompanija (Registry Authority)	18
7.3.3	Eksterni registry operator	18
7.3.4	Tehnički obuhvat outsourcing-a	19
7.3.5	Koraci implementacije	19
7.3.6	Prednosti modela	20
7.3.7	Nedostaci modela	21
7.3.8	Rizici i mitigacija	21
7.3.9	Zaključak	21

1 Uvod

Nacionalni internet domen najvišeg nivoa (ccTLD) .me predstavlja strateški digitalni resurs Crne Gore. Upravljanje domenom ima direktan uticaj na digitalni suverenitet, razvoj digitalne ekonomije, bezbjednost i međunarodnu reputaciju države.

Domen .me je dodijeljen Crnoj Gori od strane ICANN-a (međunarodnog tijela zaduženog za dodjelu i upravljanje domenima najvišeg nivoa) kao nacionalni domen najvišeg nivoa, izjednačen sa ostalim nacionalnim domenima, u skladu sa uslovima i smernicama za dodjelu domena najvišeg nivoa. Kao takav, uveden je u međunarodnu bazu domena najvišeg nivoa koju održava IANA (međunarodno tijelo za upravljanje bazom podataka naziva domena najvišeg nivoa).

Na nacionalnom nivou, registracija i korišćenje domena .me je regulisano Pravilnikom o načinu i postupku registracije i upotrebe domena ispod nacionalnog internet domena Crne Gore ".me" (Službeni list 43/2014, izmjene i dopune Službeni list 67/2018).

Cilj ovog dokumenta je tehnička analiza i definisanje preporuka koje će omogućiti potencijalno preuzimanje upravljanja domenom .me od strane Vlade Crne Gore.

2 Kratak istorijat

Nakon referenduma i izglasavanja nezavisnosti, Vlada Crne Gore se obratila relevantnim međunarodnim organizacijama radi dobijanja odgovarajućih oznaka i uključivanja u globalni internet system. Po dobijanju oznake "me" kao dvoslojne oznake države, u skladu sa ISO3166 standardom i propisima, ICANN kao krovna međunarodna organizacija za upravljanje internet domenima dodjeljuje ".me" kao nacionalni domen najvišeg nivoa na dalje upravljanje Vladi Crne Gore. Istovremeno, IANA, kao izvršno

tijelo, u bazu podataka o domenima najvišeg nivoa unosi i aktivira ".me" oznaku, čime se Crna Gora uključuje sa svojim domenom u internet zajednicu.

Vlada, u procesu inicijalne aplikacije, određuje Univerzitet Crne Gore – Centar Informacionog Sistema za uspostavljanje privremenog tehničkog rješenja. Dalje, usvaja se Pravilnik o registraciji domena u okviru nacionalnog domena, kojim se dozvoljava registracija domena bilo kom licu nezavisno od zemlje u kojoj se nalazi; za entitete u Crnoj Gori omogućava se registracija domena trećeg nivoa po nižoj cijeni.

Raspisuje se Javni poziv za izbor agenta registracije domena ispod nacionalnog domena ".me". Po javnom pozivu pristiglo je više ponuda, od kojih je kao najbolja ocijenjena ponuda konzorcijuma GoDaddy (SAD), Afilijs (Sjeverna Irska – sada dio korporacije IdentityDigital SAD) i Me-Net (Crna Gora). Ovi ponuđači formiraju kompaniju "Domen" sa sjedištem u Podgorici, koja preuzima marketinške i tehničke poslove oko uspostavljanja sistema za registraciju domena.

3 Tehničko rješenje

Tehničko rješenje je bazirano na iskustvima i preporukama globalne internet zajednice i relevantnih organizacija. Uspostavljen je sistem registracije u dva nivoa gdje registar (u slučaju CG kompanija "Domen") uspostavlja i vodi bazu registrovanih domena i

obezbeđuje globalnu vidljivost nacionalnog domena kroz uspostavljanje i upravljanje DNS serverima najvišeg nivoa; a registrari kao nosioci registracije drugog nivoa održavaju poslovne kontakte sa krajnjim korisnicima - registrantima. Na ovaj način su jasno razdvojene funkcije registra i registrara, značajno je olakšan proces registracije i upravljanja krajnjim korisnicima i posljedično je zabranjeno registrovanje domena za krajnje korisnike od strane samog registra.

Baza podataka o registrovanim domenima je javnog karaktera i dostupna je u redukovanom obliku svim internet korisnicima, upotrebom "whois" seta komandi. Javno su dostupni podaci o nazivu domena, autoritativnim DNS serverima, datumu registracije i datumu isteka, i uz poštovanje propisa i izražene želje, podaci o kontakt osobama za administrativni i tehnički kontakt. Ukoliko su podaci o identitetu skriveni od javnog prikazivanja, registar je dužan da posjeduje i na osnovu zahtjeva/odluke

nadležnog Suda, sve podatke dostavi na uvid. Javno nijesu dostupni podaci koji se odnose na promjene vlasništva i/ili podataka o administrativnom i tehničkom kontaktu, autoritativnim serverima i upotrijebljenim sigurnosnim protokolima, kao i finansijski

podaci koji se tiču pojedinačnog domena. Programsko rješenje za bazu podataka koje se koristi je samostalno razvijeno i vlasništvo je kompanije Afilijs i nije javno dostupno. Sigurnosne kopije podataka koji se nalaze u bazi registrovanih imena se, u regularnim vremenskim intervalima, kopiraju i čuvaju na više fizički odvojenih lokacija.

Na osnovu baze podataka o registrovanim domenima, kreira se tzv. fajl zone koji se koristi za ažuriranje DNS servera najvišeg nivoa. Ovaj fajl se automatski kreira odn. ažurira u regularnim vremenskim intervalima i obezbjeđuje pristupačnost novoregistrovanih i izmjene postojećih domena, u najkraćem mogućem vremenskom roku. Bitno je naglasiti da registar ne može garantovati vidljivost izmjena postojećih

domena s obzirom na hijerarhijsku strukturu čitavog sistema servera naziva i korišćenje mehanizama privremenog čuvanja ili odloženog lokalnog ažuriranja.

Komunikacija između registra i registrara se obavlja putem EPP standardizovanog protokola baziranog na razmjeni XML strukturiranih tekstualnih poruka, opisanog u RFC 5730-5734. Registrarima je omogućeno registracija domena, izmjena podataka o domenu, brisanje domena i transfer domena na drugog registrara generisanjem jedinstvenog koda za autorizaciju transfera.

4 Trenutno stanje

Serveri baze podataka registra, o registrovanim domenima, se fizički nalaze u SAD i Kanadi, a sama baza se automatski replicira na više fizički odvojenih lokacija širom svijeta. Istovremeno se rade i zaštitne kopije svih podataka.

Registrari pristupaju preko jedne od dvije adrese, posebno navedene u ugovoru između registra i pojedinačnih registrara, i na taj način je izvršeno djelimično balansiranje između lokacija odnosno servera. Registrarima nije dozvoljeno višestruko prijavljivanje.

Domeni se registruju po vremenu pristizanja, bez obzira na registrara. Domen je uspješno registrovan po primitku potvrđne poruke. Posljednja izmjena u globalnoj bazi koju održava IANA, a koja se odnosi na autoritativne servere za .me domen je urađena 2020.g. kada su zbog ograničenih kapaciteta priključaka na globalnu internet mrežu u Crnoj Gori za autoritativne servere postavljeni serveri a0, a2, b0, b2, c0 svi u poddomenu nic.me koji su adresirani kao dio Afiliat-NST mreže i na taj način u potpunosti pod upravljanjem i kontrolom Afiliat-a. Na serverima najvišeg nivoa nacionalnog domena uspostavljen je skup protokola koji dodaje sigurnosni sloj na sistem domena (DNSSEC), štiteći korisnike od preusmeravanja na lažne, maliciozne sajtove. On koristi kriptografske potpise kako bi potvrdio da su DNS podaci stigli iz ispravnog izvora i da nisu izmenjeni tokom prenosa. Pojedini registrari takođe nude uslugu kriptografskog potpisivanja domena i na taj način stvaranja 'sigurnog lanca' za transport DNS podataka. Kriptografski ključevi koji su u upotrebi se redovno mijenjaju, u skladu sa preporukama i procedurama koje je izdala IANA. U dosadašnjem periodu, Afiliat je obavljao proceduru generisanja kriptografskih ključeva i njihovog aktiviranja.

5 Uporedna analiza upravljanja ccTLD domenima

Za ovu analizu obradićemo uporedne primjere upravljanja nacionalnim domenima koji su sami po sebi interesantni sa stanovišta kreiranja biznis prilika. CCTLD zemalja iz okruženja uglavnom nisu globalno interesantni pa se ne mogu ni koristiti u analizi kao referentni primjeri.

Pored .me (Crna Gora), postoji više ccTLD domena koji su postali globalno komercijalno atraktivni jer njihova oznaka ima značenje van same države. To se često naziva "domain hack" ili **brandable ccTLD model**. Najpoznatiji primjeri su:

5.1 Nacionalni domeni sa globalnim komercijalnim potencijalom

ccTLD	Država	Globalna upotreba
.me	Crna Gora	personal branding, startupi
.io	Britanska teritorija Indijskog okeana	tech startupi, SaaS
.ai	Angvila	artificial intelligence industrija
.tv	Tuvalu	video, streaming, media
.fm	Mikronezija	radio, audio, podcast
.co	Kolumbija	company, startupi
.ly	Libija	brandable domain hacks
.gg	Guernsey	gaming, esports
.am	Jermenija	radio, broadcasting
.to	Tonga	URL skraćivanje, brand hacks

5.2 Kako su riješili upravljanje

5.2.1 Model: država vlasnik + profesionalni komercijalni operator

Ovo je najčešći i najuspješniji model.

Država ili nadležna institucija formalno zadržava pravo nad ccTLD-om, ali operativno upravljanje daje profesionalnom registry operatoru putem:

- koncesije
- dugoročnog ugovora
- javno-privatnog partnerstva
- licence za registry operacije

To je upravo model koji je do sada korišćen za .me.

Najčešće se pojavljuju kompanije goDaddy, Vervysign, Identity Digital kao partneri država na upravljanju i komercijalizaciji domena.

5.3 Najvažniji primjeri

5.3.1 .tv – Tuvalu

- Model

Vlada Tuvalua licencirala je upravljanje kompaniji Verisign (ranije Idealab i dotTV).

- Zašto je važno

.tv je jedan od najuspješnijih primjera monetizacije ccTLD-a.

Tuvalu ostvaruje značajan državni prihod samo od prava korišćenja domena.

- Pouka

Marketing i globalni registrar je ključni partner kao što je to sada sa .me domenom samo je ovdje u pitanju konkurent goDaddy-u – kompanija Verisign.

5.3.2 .co – Kolumbija

- Model

Vlada Kolumbije je dala upravljanje privatnom operatoru .CO Internet S.A.S., koji je kasnije preuzet od GoDaddy.

- Strategija

Masivni globalni marketing za pozicioniranje .co kao alternative za .com.

- Pouka

Marketing i globalni registrar je ključni partner kao što je to sada sa .me domenom.

5.3.3 .io – Britanska teritorija Indijskog okeana

- Model

Registry operacije vodi Identity Digital (ranije Afilias).

- Strategija

Fokus na tech/startup tržište bez potrebe za agresivnim marketingom.

- Pouka

Jak registry partner može sam generisati globalnu tražnju. Ovo je isti model kao i sa domenom .me jer je isti partner koji vodi registry operacije – Identity Digital

5.3.4 .ai – Angvila

- Model

Domenom upravlja direktno državna institucija uz tehničke partnere.

- Posebnost

Eksplozija AI industrije učinila je .ai jednim od najvrijednijih ccTLD domena na svijetu.

- Pouka

Država može zadržati punu kontrolu, ali mora imati vrhunsku tehničku infrastrukturu i uslove. Ovo je najteži oblik upravljanja, a u ovom primjeru postepeno je rasla potreba za .ai domenom jer u početku nije bio globalno interesantan

5.3.5 .fm – Mikronezija

- Model

Licencirano profesionalnom registry operatoru BRS Media Inc.

- Fokus

Radio, podcast i audio industrija.

- Pouka

Ovo je model koji je jako sličan aktuelnom modelu za .me domen samo što kompanija BRS Media vodi skoro sve tehničke apekte registry platformu, globalnu prodaju kroz registrare, tehničke operacije, DNS infrastrukturu, policy operacije, komercijalni razvoj TLD-a. Ova kompanija još upravlja i TLD .AM

6 Opcije budućeg tehničkog modela upravljanja domenom .me

Za buduće upravljanje nacionalnim ccTLD domenom .me potrebno je definisati model koji obezbjeđuje:

- punu operativnu stabilnost
- usklađenost sa pravilima ICANN i IANA
- visok nivo bezbjednosti i dostupnosti
- zaštitu digitalnog suvereniteta Crne Gore
- finansijsku održivost
- mogućnost dugoročnog razvoja registra

U praksi postoje četiri realne opcije budućeg tehničkog modela.

6.1 Opcija A—Potpuno sopstveni državni registar (Full In-house Model)

6.1.1 Opis modela

Država Crna Gora osniva novu kompaniju (ili posebno državno tijelo) koje preuzima kompletnu tehničku i operativnu odgovornost za:

- registry sistem
- bazu registrovanih domena
- EPP sistem za registrare
- WHOIS / RDAP servis
- DNS autoritativne servere
- DNSSEC infrastrukturu
- key management
- monitoring i sigurnost
- disaster recovery sistem

Kompletna infrastruktura se nalazi pod direktnom kontrolom države.

6.1.2 Prednosti

- potpuna kontrola nad nacionalnim domenom
- maksimalni digitalni suverenitet
- puna kontrola nad podacima
- nezavisnost od stranih vendora
- strateška autonomija države
- mogućnost razvoja domaćih eksperata

6.1.3 Nedostaci

- veoma visok početni CAPEX
- značajan godišnji OPEX
- potreban veliki broj vrhunskih eksperata
- visok operativni rizik u početnoj fazi
- duži period implementacije (12–24+ mjeseca)
- velika odgovornost države za svaki incident

6.1.4 Preporuka primjene

Ova opcija je najbolja za dugoročni suverenitet, ali je operativno najteža i tehnički veoma teško izvodljiva u slučaju .me domena.

Najčešće je primjenjuju velike države sa razvijenim nacionalnim internet institucijama.

6.2 Opcija B — Registry platforma u vlasništvu države + outsource Anycast DNS i specijalizovanih servisa (Hybrid Sovereign Model)

6.2.1 Opis modela

Država zadržava vlasništvo i kontrolu nad:

- registry bazom
- EPP sistemom
- registrarskim odnosima
- DNSSEC politikom
- ključnim sigurnosnim procedurama
- compliance funkcijama

Dok se specijalizovani servisi outsource-uju:

- globalni Anycast DNS
- DDoS zaštita
- dio DNS infrastrukture
- escrow usluge
- DR lokacija
- HSM support
- sigurnosni audit

6.2.2 Prednosti

- visok nivo suvereniteta
- značajno niži rizik
- niži CAPEX od pune interne opcije
- brža implementacija
- korišćenje globalnih ekspertskih mreža
- bolja globalna dostupnost DNS servisa

6.2.3 Nedostaci

- djelimična zavisnost od partnera
- potreba za veoma pažljivim SLA ugovorima
- vendor lock-in rizik ako se loše ugovori
- kompleksniji governance model
- kapaciteti internet linkova su ograničavajući factor takođe

6.2.4 Preporuka primjene

Ovo je čest model modernih ccTLD registara, a primjenjuju ga uglavnom razvijene i ekonomski nezavisne države. Ovaj model zahtijeva jaku tehničku i kadrovsku osposobljenost i dovoljne uplinkove ka globalnom internetu i to minimum 2 kako bi se obezbijedio visok nivo dostupnosti.

6.3 Opcija C—Potpuni outsourcing registry backend-a (Managed Registry Service)

6.3.1 Opis modela

Država formalno ostaje nosilac domena, ali kompletno tehničko upravljanje obavlja specijalizovani međunarodni registry operator. Ovo je aktuelni model pod kojim se upravlja .me domenom.

Operator upravlja:

- registry platformom
- DNS infrastrukturom
- DNSSEC
- escrow sistemima
- registrar integracijama
- sigurnošću
- monitoringom

Država zadržava:

- regulatornu kontrolu
- politiku registracije
- nadzor ugovora
- finansijski nadzor

6.3.2 Prednosti

- najbrža implementacija
- najniži početni trošak
- najmanji operativni rizik
- pristup vrhunskim globalnim ekspertima
- visoka tehnička pouzdanost

6.3.3 Nedostaci

- nizak nivo digitalnog suvereniteta
- jaka zavisnost od stranog operatora
- ograničena kontrola nad infrastrukturom
- politički osjetljivo rješenje
- dugoročni vendor lock-in

6.3.4 Preporuka primjene

Dobra tranziciona opcija, ali lošija kao trajno strateško rješenje.

7 Tehničke pretpostavke za realizaciju opcija

7.1 Opcija A— samostalno upravljanje domenom .me

Iako Opcija A (potpuno sopstveni državni registar) predstavlja model sa najvišim stepenom tehničkog i operativnog suvereniteta, njena realizacija podrazumijeva izuzetno kompleksan skup tehničkih, organizacionih i kadrovskih kapaciteta koji trenutno nijesu u potpunosti razvijeni u Crnoj Gori. Uspostavljanje ovakvog modela zahtijevalo bi značajna početna ulaganja u infrastrukturu (data centri, globalna DNS mreža, sigurnosni sistemi), dugotrajan proces izgradnje visoko specijalizovanog ekspertskeg tima (DNS, DNSSEC, mreže, sigurnost), kao i višegodišnje operativno sazrijevanje sistema kako bi se dostigao nivo pouzdanosti i stabilnosti koji se očekuje od nacionalnog TLD registra.

Dodatno ograničenje predstavlja i postojeća infrastruktura u Crnoj Gori. Trenutno ne postoji data centar koji obezbjeđuje punu redundansu napajanja i telekomunikacionih pravaca iz nezavisnih izvora. Napajanje se dominantno oslanja na jednog distributera, dok su međunarodni telekomunikacioni kapaciteti ograničeni postojećim optičkim pravcima prema regionu i podmorskim kablovima koji su već značajno opterećeni.

Alternativni pravci kroz susjedne zemlje ne nude dovoljan kapacitet niti kvalitet povezanosti sa globalnim internet čvorištima za potrebe kritične nacionalne infrastrukture kao što je TLD registar. Imajući u vidu i potrebu za neprekidnim radom sistema, globalnom dostupnošću i usklađenošću sa zahtjevima ICANN i IANA, ovakav model nosi značajan operativni i bezbjednosni rizik u inicijalnoj fazi implementacije.

Iz navedenih razloga, Opcija A se u ovom dokumentu prepoznaje kao dugoročno teorijski optimalan model u pogledu suvereniteta, ali se ne razrađuje detaljno u okviru tehničkih pretpostavki, jer ne predstavlja realno ostvarivu opciju u kratkom i srednjem

roku. Fokus dalje analize stavljen je na modele koji omogućavaju bržu, sigurniju i operativno održivu tranziciju upravljanja domenom .me.

7.2 Opcija B—Uspostavljanje hibridnog suverenog modela upravljanja domenom .me

Opcija B podrazumijeva model u kojem država Crna Gora zadržava punu kontrolu nad ključnim funkcijama registra nacionalnog ccTLD domena .me, dok se visoko specijalizovani infrastrukturni servisi povjeravaju međunarodnim partnerima sa dokazanim iskustvom u upravljanju registrima domena.

Ovaj model predstavlja balans između digitalnog suvereniteta, operativne sigurnosti, troškovne efikasnosti i brzine implementacije, te se smatra najrealnijim i najodrživijim modelom za buduće upravljanje domenom .me.

7.2.1 Uspostavljanje nove registry organizacije

Neophodno je formirati novu organizaciju (državna kompanija ili posebno pravno lice) koja će biti formalni operator registra.

Njene osnovne nadležnosti bi obuhvatale:

- upravljanje bazom registrovanih domena
- upravljanje registry politikama
- saradnju sa registrarima
- upravljanje DNSSEC politikom
- upravljanje bezbjednosnim procedurama
- koordinaciju sa ICANN i IANA
- upravljanje vendorima i SLA ugovorima
- finansijsko upravljanje i compliance

Potrebno bi bilo jasno definisati:

- vlasničku strukturu
- nadzorni odbor
- izvršni menadžment
- tehnički sektor
- sektor za registrare
- pravno-regulatorni sektor
- sigurnosni i audit sektor

7.2.2 Nabavka i uspostavljanje registry platforme

U ovom slučaju novoosnovana kompanija bi morala obezbijediti centralni registry sistem koji predstavlja jezgro upravljanja domenom.

Ovakav sistem mora obuhvatiti:

- **Registry database**

centralna baza svih registrovanih domena

- **EPP sistem**

komunikacija sa akreditovanim registrarima putem standardnog EPP protokola

- **WHOIS / RDAP servis**

javni pristup podacima o registracijama u skladu sa regulativom

- **Billing i registrar management sistem**

upravljanje ugovorima, akreditacijama i finansijskim odnosima sa registrarima

- **DNS zone generation sistem**

automatsko kreiranje i distribucija zone fajlova

- **DNSSEC management sistem**

upravljanje potpisivanjem zona i ključevima

Moguće je:

- kupiti gotovu registry platformu
- koristiti enterprise registry software
- ugovoriti managed platform uz državno vlasništvo nad podacima

Preporuka je kupovina enterprise registry sistema uz ugovorno puno vlasništvo države nad podacima.

7.2.3 Primarna infrastruktura u Crnoj Gori

Potrebno je uspostaviti primarni registry site u Crnoj Gori.

Minimum uključuje:

- **Serversku infrastrukturu**

- database serveri
- application serveri
- EPP gateway serveri
- management serveri
- monitoring serveri
- backup serveri

- **HSM uređaje**

za čuvanje DNSSEC kriptografskih ključeva

- **sigurnosnu infrastrukturu**

- firewall
- IDS/IPS
- SIEM
- privileged access management
- audit logging

- **Data centar**

minimum Tier III standard:

- redundantno napajanje
- UPS + agregat
- fizička zaštita
- kontrola pristupa
- video nadzor
- protivpožarni sistemi
- 24/7 operativna podrška

Tier III data centar predstavlja infrastrukturu sa redundantnim napajanjem i mrežnim sistemima koji omogućavaju održavanje bez prekida rada, uz visoku dostupnost servisa (99.982%), i smatra se minimalnim standardom za hosting kritične internet infrastrukture kao što je nacionalni TLD registar.

I ovdje je sličan izazov kao i u opciji A zbog ograničenja kod uspostavljanja redundantno izvora električne energije i opterećenosti telekomunikacionih linkova ka internetu.

7.2.4 Disaster Recovery lokacija

Obavezno je uspostaviti sekundarnu DR lokaciju fizički odvojenu od primarnog data centra.

DR lokacija mora obezbijediti:

- real-time ili near real-time replikaciju baze
- rezervne application servere
- rezervni HSM pristup
- backup DNS zone management
- mogućnost failover rada

Poželjno:

- druga geografska regija
- druga elektroenergetska zona
- drugi internet operatori

7.2.5 Globalni Anycast DNS partner

Za autoritativne DNS servere preporučuje se angažovanje specijalizovanog Anycast DNS operatora.

Partner mora obezbijediti:

- globalno distribuiranu DNS mrežu
- DDoS otpornost
- visoku raspoloživost (99.99%+)
- IPv4 + IPv6 podršku
- DNSSEC kompatibilnost
- 24/7 monitoring
- Anycast prisustvo na više kontinenata

Ovo nikako nije preporučljivo graditi potpuno samostalno.

7.2.6 Internet konektivnost

Primarna lokacija mora imati:

- minimum dva nezavisna upstream internet provajdera
- BGP multihoming
- DDoS zaštitu
- odvojene administrativne pristupe
- VPN pristup za sigurnu administraciju
- dedicated linkove prema partnerima gdje je potrebno

Ovo je kritično za stabilnost registra, ali trenutno teško izvodljivo u Crnoj Gori s obzirom na broj i kapacitet uplinkova koje imamo.

7.2.7 DNSSEC operativni model

Potrebno je formalno definisati:

- **key ceremony procedure**
procedura generisanja ključeva
- **KSK / ZSK lifecycle**
upravljanje životnim ciklusom ključeva
- **dual control model**
nijedna osoba ne smije imati samostalnu kontrolu
- **HSM governance**
upravljanje pristupom HSM uređajima
- **rollover procedure**
redovna zamjena ključeva
- **audit trail**
potpuna revizija svih aktivnosti

Ovo mora biti usklađeno sa praksama IANA.

7.2.8 Tim eksperata

Minimalni interni tim:

- CTO / tehnički direktor
- DNS ekspert
- network engineer
- security engineer
- DevOps / SRE
- DBA
- compliance manager
- registrar relations manager
- legal support
- procurement C vendor manager

Eksterno:

- security audit partner
- HSM vendor
- DNS Anycast provider
- registry software vendor
- DR provider

7.2.9 Migracioni plan

Potrebno je sprovesti:

- **registry migration plan**
- **DNS transition plan**

- **IANA redelegation procedure**
- **registrar onboarding plan**
- **parallel run period**
- **rollback plan**
- **incident response plan**
- **communication plan prema tržištu**

Migracija mora biti izvedena bez prekida rada domena.

7.2.10 Ugovorni i kontrolni mehanizmi

Potrebno je definisati:

- stroge SLA ugovore
- ownership nad svim podacima
- escrow obaveze
- pravo revizije partnera
- pravo hitnog preuzimanja sistema
- disaster clauses
- exit strategiju prema vendorima

Ovo je ključno za izbjegavanje vendor lock-in problema.

7.2.11 Zaključak

Opcija B zahtijeva ozbiljnu pripremu, ali omogućava:

- punu državnu kontrolu
- međunarodnu tehničku pouzdanost
- smanjenje operativnog rizika
- zaštitu digitalnog suvereniteta
- realnu i održivu tranziciju

Upravo zbog toga predstavlja najpreporučljiviji model za buduće upravljanje domenom .me. Međutim tranzicioni period je ovdje veoma dugačak, ali i zahtijeva značajnu investiciju u prostorne kapacitete, opremu, ljudske resurse. Najveći problem jeste što se ljudski resursi i prostorno tehnički kapaciteti nisu gradili u prethodnom periodu.

7.3 Opcija C — Potpuni outsourcing registry backend-a (Managed Registry Service)

Predmetna opcija je logički već prisutna u upravljanju domenom .me. Ova opcija podrazumijeva postojanje lokalne kompanije koja će obavljati ulogu "Registry Authority" – odnosno formalni operator nacionalnog domena.

7.3.1 Opis modela

Opcija C podrazumijeva model u kojem država Crna Gora, putem novoformirane državne kompanije, preuzima ulogu formalnog operatora nacionalnog ccTLD domena .me, dok se kompletna tehnička implementacija i operativno upravljanje registry sistemom povjerava eksternom, specijalizovanom međunarodnom partneru. U ovom modelu država:

- definiše politiku upravljanja domenom
- upravlja odnosima sa registrarima
- vrši regulatornu i nadzornu funkciju
- obezbjeđuje usklađenost sa pravilima ICANN i IANA

Dok eksterni partner (registry operator) obezbjeđuje:

- kompletnu registry platformu
- DNS infrastrukturu (uključujući Anycast)
- DNSSEC operacije
- EPP komunikaciju sa registrarima
- WHOIS/RDAP servis
- sigurnost sistema i monitoring
- disaster recovery
- escrow usluge

7.3.2 Organizacioni model - Državna kompanija (Registry Authority)

Nova kompanija ima ulogu upravljačkog i regulatornog tijela, bez operativnog upravljanja infrastrukturom.

Ključne odgovornosti:

- upravljanje TLD politikom
- ugovori sa registrarima
- nadzor nad registry operatorom
- upravljanje cjenovnom politikom
- compliance i pravni okvir
- upravljanje reputacijom domena .me
- koordinacija sa međunarodnim organizacijama

7.3.3 Eksterni registry operator

Odabrani partner (npr. Identity Digital, GoDaddy ili drugi) preuzima tehničku realizaciju.

Njegove odgovornosti:

- hosting i održavanje registry baze
- upravljanje DNS serverima
- implementacija DNSSEC-a
- 24/7 operativni monitoring
- zaštita od DDoS napada
- backup i recovery sistemi
- implementacija promjena u sistemu

7.3.4 Tehnički obuhvat outsourcing-a

Outsource obuhvata sljedeće komponente:

1. Registry platforma

- centralna baza domena
- EPP server
- registrar management sistem
- billing integracije

2. DNS infrastruktura

- globalni Anycast DNS
- visoka dostupnost ($\geq 99.99\%$)
- geografska distribucija

3. DNSSEC

- upravljanje ključevima
- potpisivanje zona
- key rollover procedure

4. WHOIS / RDAP

- javni pristup podacima
- usklađenost sa regulativom

5. Escrow i backup

- dnevni escrow dump-ovi
- nezavisni escrow agent
- disaster recovery

6. Sigurnost

- DDoS zaštita
- intrusion detection
- audit logovi
- sigurnosni incident response

7.3.5 Koraci implementacije

1. Formiranje državne kompanije

- definisanje mandata i nadležnosti
- postavljanje upravljačke strukture
- regulatorno pozicioniranje

2. Pravna i tehnička analiza postojećeg stanja

- analiza ugovora sa postojećim operatorom
- analiza vlasništva nad podacima
- analiza DNS i registry infrastrukture
- definisanje tranzicionih obaveza

3. Izbor registry operatora

Moguća dva pristupa:

- direktni pregovori sa postojećim partnerima
- međunarodni tender (preporučeno)

Kriterijumi:

- tehnička pouzdanost

- iskustvo u ccTLD upravljanju
- sigurnosni standardi
- globalna DNS infrastruktura
- reference i reputacija

4. Ugovaranje Managed Registry usluge

Ugovor mora sadržati:

- precizan opis usluga
- SLA (uptime, latency, response time)
- ownership nad podacima (država)
- escrow obaveze
- sigurnosne standarde
- audit prava
- exit strategiju
- penalne klauzule

5. IANA redelegation proces

Pokretanje procesa kod IANA:

- formalna promjena operatora
- dokaz operativne sposobnosti
- podrška države
- tehnička validacija sistema

6. Migracija sistema (ukoliko se eventualno promijene partneri)

- paralelni rad starog i novog sistema
- testiranje registrarskih integracija
- DNS tranzicija
- DNSSEC kontinuitet
- fallback plan

7. Preuzimanje odnosa sa registrarima

- novi ugovori
- onboarding proces
- tehnička integracija
- komunikacija prema tržištu

8. Operativni nadzor

- kontinuirani monitoring SLA
- redovni tehnički audit
- sigurnosne revizije
- kvartalni performance review

7.3.6 Prednosti modela

- brza implementacija (6–12 mjeseci)
- nizak početni CAPEX

- minimalan operativni rizik
- pristup globalnoj infrastrukturi
- visoka pouzdanost i sigurnost
- fokus države na upravljanje, ne na operacije

7.3.7 Nedostaci modela

- zavisnost od eksternog partnera
- ograničen tehnički suverenitet
- vendor lock-in rizik
- manja kontrola nad infrastrukturom
- politička osjetljivost outsourcing-a

7.3.8 Rizici i mitigacija

Rizik	Mjera
Vendor lock-in	Exit strategija + escrow
Gubitak kontrole nad podacima	Jasno definisano vlasništvo države
Sigurnosni incident	Obavezni audit i SLA
Prekid servisa	DR i Anycast infrastruktura
Neuspjela migracija	Paralelni rad i rollback plan

7.3.9 Zaključak

Opcija C predstavlja najbrži i operativno najmanje rizičan način da država Crna Gora preuzme kontrolu nad domenom .me, uz minimalne tehničke zahtjeve u početnoj fazi.

Ovaj model je posebno pogodan kao:

- tranziciono rješenje ka modelu veće suverenosti (Opcija B)
- ili kao dugoročno rješenje uz kvalitetno definisane ugovorne i kontrolne mehanizme

Ključ uspjeha ove opcije leži u:

- snažnoj državnoj kompaniji
- kvalitetno definisanim ugovorima
- potpunom vlasništvu nad podacima
- i kontinuiranom nadzoru nad eksternim partnerom

Operativne funkcije ove kompanije su:

- upravljanje politikom registra
- nadzor nad registry operatorom
- ugovori sa registrarima
- usklađenost sa globalnim pravilima (compliance) sa ICANN i IANA
- finansijsko upravljanje
- bezbjednosni nadzor
- regulatorna kontrola
- zaštita javnog interesa